

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

Diplomová práce

Iveta Legátová

Utopie v *Denících* Kryštofa Kolumba

Utopia in *The Diary* of Christopher Columbus

Praha 2012

Vedoucí práce: prof. Anna Housková

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V Praze dne 1. 12. 2012

OBSAH:

ÚVODEM	- 1 -
1. OBJEVENÍ AMERIKY V HISTORICKÉM KONTEXTU	- 3 -
2. VZNIK HISPANOAMERICKÉ LITERATURY	- 6 -
2.1. OBSAHOVÁ A FORMÁLNÍ STRÁNKA <i>DENÍKŮ</i>	- 7 -
2.2. ODKAZ KOLUMBOVÝCH <i>DENÍKŮ</i>	- 15 -
3. UTOPIE.....	- 17 -
3.1. VYMEZENÍ POJMU.....	- 17 -
3.2. SROVNÁNÍ <i>UTOPIE</i> THOMASE MORA S KOLUMBOVÝMI <i>DENÍKY</i>	- 19 -
3.3. UTOPIE AMERIKY	- 24 -
3.3.1. UTOPIE VERSUS MÝTUS VE VZTAHU K <i>DENÍKŮM</i>	- 27 -
3.3.2. ČAS A PROSTOR UTOPIE A MÝTU	- 30 -
3.3.3. ELIADEHO <i>MÝTUS O VĚČNÉM NÁVRATU</i> APLIKOVÁN NA <i>DENÍKY</i> KRYŠTOFA KOLUMBA.....	- 34 -
3.3.4. MYTICKÝ EDEN.....	- 44 -
3.3.5. DĚJINY A UTOPIE	- 46 -
ZÁVĚREM.....	- 57 -
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	- 67 -

ÚVODEM

Název této práce *Utopie v Denících* Kryštofa Kolumba nás zavede do 15. a 16. století, do doby vlády Katolických králů. Po obeznámení se s historickým kontextem, se zaměříme na osobnost a především dílo Kryštofa Kolumba.

Ve španělské a hispanoamerické literatuře je Kryštof Kolumbus samozřejmě dobře znám, ale dá se považovat tento admirál za prvního hispanoamerického spisovatele? Analýzou lodních deníků po obsahové a formální stránce dospějeme k odpovědím, které nás více obeznámí s odkazem, který tyto *Deníky* ve specifickém prostředí Ameriky přinesly.

Ústředním tématem mé práce je utopie. Poté, co nám bude vysvětlen tento termín, zjistíme, že utopie a s ním často spojovaný mýtus má své kořeny v dobách dávno minulých a dokonce nás obklopuje i do dnešních dní. Kdy přesně utopie vznikla a kdo, nebo co zapříčinilo, že napříč staletími je to stále aktuální téma? A jaké jsou hlavní rozdíly mezi utopií a mýtem?

Odpovíme na položené otázky, ale vždy po teoretickém výkladu, po němž budeme hledat konkrétní podoby utopie a vliv mýtu na *Deníky* Kryštofa Kolumba, jenž je fenoménem pro španělskou a hispanoamerickou literaturu.

Morovu *Utopii*, dílo, které položilo základní kámen utopii jako literárního žánru, knihu, která byla prokazatelně ovlivněna výsledky Kolumbových výprav, budeme srovnávat se zrealizovanou utopií tak, jak ji Kolumbus prožíval a popsat ve svém díle.

Jelikož na utopii a mýtus je nahlíženo vždy z pohledu budoucího či minulého času, budeme konfrontovat doposud známé teoretické práce především Fernanda Aínsy, Pedra H. Ureñi, Leopolda Zey a jejich pojetí času s dějinami utopie Octavia Paze. Má práce se bude opírat nejen o tyto teoretické práce, ale pokusí se je vždy

aplikovat na “boom“ spojený s objevením Ameriky, a tak rozšířit a zasadit teoretické výzkumy do konkrétního díla.

Seznámení se s dalšími významnými esejisty v kontextu 19. století poukazuje na vývoj utopického myšlení a stále živý odkaz Kryštofa Kolumba a jeho prvotního díla. Ohlédneme se za např. Simonem Bolíivarem a dalšími, kteří se ptali po osudu Ameriky, který jim nebyl lhostejný a v porovnání s nimi nahlédneme na Kryštofa Kolumba jako na muže “dvojitá tváře“. Je vyličen jako významný mořeplavec a objevitel, zároveň jako nelítostný bojovník a obchodník s Indiány. Na rozdíl od svých následovníků měl ve své vizi budoucnosti Nového světa jasno a z tohoto vychází “Kolumbova utopie“, tak, jak ji vidím já osobně.

Všechny okruhy této práce směřují ke snaze vyplnit “bílá místa“ nikoli v teoretických pracích, kterých je, dle mého názoru, velké množství, ale v praktické potřebě utopie i v 21. století. Ovšem k tomuto dospění je potřeba prostudovat nejen teoretické práce, ale především pochopit konkrétní dobu a uvažování. Pokusím se odpovědět na otázku, zda je možné spojit dávnověké mýty s dnešní dobou? Výsledek nejen potvrdí důležitost utopií a mýtů, ale hlavně důležitost utopie v Americe.

K dosažení závěrečných cílů budu postupovat od obecného ke konkrétnímu a na svém konci prodchnu teoretický základ o utopii a mýtu s “mýtem o zemi zaslíbené“. K tomuto účelu poskytnu informace kniha Mircea Eliadeho *Mýtus o věčném návratu*, jehož zásadní výsledky budou aplikovány do Kolumbových *Deníků*.

Uvědomuji si, že nebude jednoduché zpracovat “nenahmatatelné“, možná až příliš abstraktní téma, ale pokusím se najít most mezi teorií, Kolumbovými *Deníky* a současností. Neboť mám za to, že utopie, mýtus, čas a víra atd. od nepaměti obklopují lidstvo a lidstvo se jimi ve svých (utopických) představách nechává obklopovat. Proč? Co má na naše vnímání tak zásadní vliv? Odpovědi se pokusím najít v *Denících* Kryštofa Kolumba.

1. OBJEVENÍ AMERIKY V HISTORICKÉM KONTEXTU

Přelomové datum, 12. října 1492, objevení nového kontinentu je ve všech oblastech zásadní. Z dějepisného pohledu končí období středověku a začíná, vzhledem k našemu tématu, snad až příliš symbolicky pojmenovaná epocha novověku. Vrcholí renesance, jejíž české synonymum je znovuzrození, a svět se od této doby dělí na předkolumbovský a pokolumbovský, nebo před objevením a po objevení Ameriky. Nejčastěji skloňovaným adjektivem je “nový“ a pro literáty, myslitele a filozofy se logicky otevírá prostor pro srovnávání, které se projevuje v opozicích: staré/nové, Evropa/Amerika, Španěl/Indián, kolonizátor/domorodec apod. Není divu, že objevené země dostaly název Nový svět.

Skončení jedné epochy a zrození druhé přirozeně vyplývá z již charakteristických společensko-kulturních událostí. Ve středověku je západní a střední Evropa především křesťanská, ale silně ji ovlivňuje muslimský svět. Výrazně se mění politická situace, ale také myšlení lidí. Ve Španělsku je roku 1469 uzavřen sňatek mezi Isabelou Kastilskou a Ferdinandem Aragonským, kteří tak dali vzniknout jednotnému Španělsku. Během vlády Isabely a Ferdinanda nazývaných Katoličtí králové, *Reyes Católicos*, končí tzv. reconquista, která uzavírá osmisetletou nadvládu Arabů-muslimů na Pyrenejském poloostrově. Po dobytí Granady, poslední muslimské bašty, v lednu roku 1492 je hlavním politickým cílem náboženské sjednocení Španělska; tento mezník v jejich vládě je dodnes diskutován spolu se založením inkvizice a vyhnáním Židů¹.

Z podnětu renesance šířící se z Itálie vzrůstá všeobecný zájem o vědu a umění. Navrací se, přetváří a čerpá z antických prvků, člověk je považován za nejdůležitějšího tvora Země, soustředí se

¹ Celá tato pasáž se opírá o: Chalupa, Jiří. *Stručná historie států: Španělsko*. Praha: Libri, 2005.

na veškeré vědění, důraz je kladen na lidský rozum. Plně renesanční člověk rozvíjel lidskou všestrannost, která se projevovala v zájmu o vědu, literaturu, umění. Ovšem v pojetí Španělska znamenala “klasická italská renesance“ náboženský boj, zdůrazňování tradic a úctu k impériu². Dávala též prostor pro nové pojetí člověka jako takového: podporovala vědu, umění a v témže zásadním roce, ve kterém byla dobytá Granada i objeven nový kontinent, sepsal románský lingvista Antonio de Nebrija své výjimečné dílo *Gramática de la lengua castellana*. Politicko-kulturní renesanční revoluce je dále podpořena založením univerzity v Alcalá de Henares na konci 15. století či jedním z nejslavnějších děl španělského písemnictví konvertity Fernanda de Rojase s názvem *La Celestina*³.

A tak nikoho nepřekvapí, že celkově vzrůstá zájem o mořeplavectví, kartografii a geografii a že se po nevydařených jednání v Portugalsku roku 1486⁴ dostává na španělský dvůr italský kreslič map, cílevědomý a trpělivý muž s jasným cílem Kryštof Kolumbus. Předkládá plán na uskutečnění cesty do Asie, ovšem západní cestou. Dva roky je jeho návrh zkoumán královskou radou.

Cristóbal Colón, jak zní španělský překlad námořníka jména, v této chvíli (tedy roku 1488) ještě nevešel do dějin, ale již je okolím vnímán. Jeho dosavadní život je nám velkou neznámou, zahalen pochybnostmi a různými neprověřenými teoriemi. Kolumbovi životopisci čtenářům předkládají údaje doplněné o nutné “pravděpodobně“, “asi“, “možná“. Je velice složité sestavit jeho životní dráhu a zasadit ji do dat, a nejen z tohoto důvodu je Kolumbus často mytizován, stává se fantaskním námětem v podobě idealizovaného námořníka, vděčným tématem autorů lačnicích po happy-endech a čtivým hrdinou, který v životě “něco“ dokázal. Pravdou zůstává, že o jeho životě se toho příliš

² Ibid., s. 65.

³ Ibid., s. 66.

⁴ Celá tato pasáž se opírá o: Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Praha: Panorama, 1992.

neví, nicméně čtenář si může životní i charakterovou osnovu Kryštofa Kolumba sestavit sám a to na základě četby admirálových lodních deníků, ale jak bude později objasněno, i *Deníky* nejsou zcela věrohodným zdrojem (viz dále).

Tato práce čerpá biografické informace především z knihy českého historika Josefa Janáčka *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*, podle které pocházel Kryštof Kolumbus z italského Janova. Kryštof Kolumbus se narodil mezi 25. srpnem a 31. říjnem 1451, jeho otec Dominik byl drobným obchodníkem a matka se jmenovala Zuzana Fontanarrosová. Kryštof se také živil jako obchodník, ale i jako námořník, tudíž hodně cestoval: na Island, do Afriky či do Portugalska, zastupoval např. obchodní dům Centurionů z Janova. Oženil se s Filipínou Moniz de Perestrello, s níž měl syna Diega. Když opustil obchodní kariéru, vrátil se do Portugalska jako kreslič map a zde u královského dvora poprvé usiluje o povolení vyplout do Asie západní cestou.

Jeho počínání bylo ovlivněno četbou *Milionu* Marca Pola, Plútarca⁵ či výpočty obvodu Země Klaudia Ptolemaia⁶. V době Kolumbovy největší slávy a během euforie z námořních objevů se mu dostalo velkých poct a bohatství. Přesto se mu jeho “zlatých” snů nepodařilo dosáhnout a po smrti své ochránkyně Isabely Kastilské umírá zklamán 20. května 1506 ve Valladolidu.

⁵ De Lollis, Cesare. *Život Kryštofa Kolumba*. Praha: Melantrich, 1992, s. 36.

⁶ Ibid., s. 30-31.

2. VZNIK HISPANOAMERICKÉ LITERATURY

K vysněným Indiím vyrazí Kolumbus z Granady, a aby splnil slib, který dal Katolickým králům, musí se zastavit na Kanárských ostrovech. Všechny zúčastněné čeká ještě dlouhá a vyčerpávající plavba, jejíž průběh se nedá předvídat. Když 12. října 1492 je poprvé spatřena pevnina, změní se navždy vidění světa v kontextu historickém, zeměpisném i literárním.

Položení základního kamene hispanoamerické literatury je zastíněno rozvíjející se érou nových možností končin. Španělé plně kolonizují novou půdu, dychtí po slíbeném bohatství a v Evropě čekají na první zprávy z cest. Španělsko se brzy stane impériem trvajícím několik století, zažije vrcholný geografický, stejně tak ekonomický rozmach a na trůn právě dosedá budoucí římský císař Carlos V., který po právu hrdě prohlašuje, že *nad jeho říší slunce nikdy nezapadá*.

Kryštof Kolumbus, od prvních dnů své výpravy za poznáním, začíná psát, prozatím ze zcela pragmatických důvodů, lodní deník, ten, který nabývá významu a důležitosti jako žádný jiný. Jeho obsah se nejprve neliší od jiných lodních deníků, pouze stroze zaznamenává změny počasí, chování posádky či potíže s loďmi. Události měly zprvu formu přesně datovaných stručných zpráv, které byly pořizovány v kratším časovém intervalu. Nicméně v Evropě je deník již s nadějí očekávaný, svědčí o myšlenkových pochodech objevitelů a je důkazem o novém uvažování. Ze zápisků vyplyne, že nově objevená země představuje ideální a nenarušený svět, který, jak popisuje Kolumbus, je připraven podrobit se Španělsku. *„Země se zde zvedají vysoko a je na nich mnoho pohoří a převysokých hor, s nimiž se nemohou rovnat ani hory ostrova Tenerife. A všechny ty hory jsou překrásné, nejrozmanitějších tvarů a veskrze*

*schůdné a roste na nich tisícero druhů vysokých stromů; vysoké pak jsou tak, že se zdá, jako by se nebe dotýkaly.*⁷

2.1. OBSAHOVÁ A FORMÁLNÍ STRÁNKA *DENÍKŮ*

Na následujících stránkách bude podrobně popsána struktura *Deníků* jak obsahová, tak formální. Je důležité porozumět jednotlivým aspektům obsahu z hlediska ústředního tématu práce, neboť budeme-li znát motivaci, která vedla Kolumba k sepsání svých zápisků a obsah, bude hledání utopie v Kolumbových *Denících* o to snazší.

Bohužel budoucí formální úpravy a přepisy zápiskům spíše uškodily, ale na druhou stranu díky nim se nám *Deníky* zachovaly až do dnešních dní.

Ve třech bodech lze shrnout obsah *Deníků*:

1. Idylický popis krajiny a pozitivní vykreslení domorodců.
2. Příslib Katolickým králům, že Španělé budou šířit křesťanství — evangelizace.
3. Posilování naděje, že objevené končiny jsou plné zlata, které se bude dovážet a patřit Španělské koruně.

(Ad 1)

Kolumbus věnuje poměrně detailnímu líčení hodně prostoru a možná proto patří popis krajiny k významným částem deníku. Údiv, nadšení a ohromení lze jednoznačně vyčíst z řádků, kde líčí úžas nad barevností ptáků, velikostí listů a mohutností stromů. Vidí krajinu, kterou Evropa nemá a kterou do teď nikdo před tím neviděl. Není divu, že velmi frekventovaným slovem je již zmíněný úžas, španělsky “maravilloso“: „*Ostrov Juana i*

⁷ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Praha: Panorama, 1992, s. 73.

*ostatní jsou nad míru úrodné, Espaňola však je ze všech nejúrodnější. Na jejím pobřeží jsou četné přístavy, s nimiž se nemůže měřit žádný z přístavů v zemích křesťanských, jež znám. Je na ní také tolik dobrých a velkých řek, že to až údiv budí.*⁸

Aby popsal všechnu nádheru, která se před ním rozprostírá v podobě nedotčených lesů, mnoha průzračných vodních toků a neznámých zvířat, hledá vhodná slova, kterých se mu nedostává. Jaké slovní spojení použít či jak popsat tolik neznámého? Kolumbus řeší nedostatečnost slovní zásoby, uvědomuje si, že je zapotřebí více nových slov. Je to právě on, kdo ve svých dopisech Králům poprvé zavádí do korespondence amerikanismy. Amerikanismem se rozumí přenos domorodých slov do cizího jazyka. Jsou to slova či výrazy, které vznikly a užívaly se původně na americkém kontinentě a byly začleněny do španělštiny (nebo do angličtiny). Ve španělštině se objevovala slova, která nově obohatila slovní zásobu o výrazy popisující atmosférické jevy, zvířata, rostliny, předměty či zvyky atd. Styk s domorodci a následná integrace slov do španělštiny umožnila šíření nových výrazů také do dalších evropských zemí. V pátek 26. října 1492 zaznamenal Kryštof Kolumbus, podle Las Casasova přepisu, první slovo cizího původu a to "kánoe": *„Dixeron los indios que llevava que avía de ellas a Cuba andadura de día y medio con sus almadías, que son navetas de un madero adonde no llevan vela. Estas son las canoas.*⁹ V českém překladu: *„Indiáni, které vezl s sebou, pravili, že na Kubu je ještě půl druhého dne plavby na jejich člunech, které jsou z jednoho kmene a nemají plachet. Nazývají se kanoe.*¹⁰

Významy a důsledky, které tento idealizovaný popis krajiny měl pro literaturu, budou podrobněji probrány v části věnované utopii.

⁸ Ibid., s. 73.

⁹ Dostupné z: <http://bib.cervantesvirtual.com>: Colón, Cristóbal. *Diario del Primer Viaje*. Biblioteca Virtual Cervantes, s. 33.

¹⁰ Kolumbus, Kryštof. *Cesty Kryštofa Kolumba. Deníky, listy a dokumenty*. Op. cit., s. 120.

Je logické, že první dojmy byly vázané na krajinu, kterou jako první uviděli, nicméně domorodci, Španěly nazývaní Indiány (podle Indií), měli v Kolumbových denících také místo. Svým zjevem a povahou se samozřejmě dost lišili, přesto je Kolumbus popisuje jako velmi mírumilovné a přátelské, s urostlými těly a pěknými obličejí, ovšem dle jeho mínění jsou velmi chudí, neboť *„jsou to lidé (...) velice dobrosrdeční a mírumilovní. Všichni muži i ženy chodí úplně nazí, tak, jak vyšli z matčina lůna (...).“*¹¹ Fyzickému popisu domorodců (husté vlasy, vypracovaná těla) a jejich zvykům věnuje Kolumbus pár řádků, popisuje jejich zavedené obyčeje a Španělům nesrozumitelný jazyk, jakož i indiánskou plachou povahu a hbitého ducha: *„Tito lidé jsou velice mírní a bázlivi. Jak jsem již řekl, jsou nazí, zbraní nemají a žijí bez zákona.“*¹²

Vzájemná komunikace musela být pro obě strany komplikovaná, a když kolonizátoři poznali přizpůsobivou povahu domorodců, rozhodli se tohoto poznání využít za záminkou prospěchu Španělska, a proto začali domorodce vyučovat španělštině. V dopisech Králům spatřujeme Kolumbův pozitivní obraz Indiánů. Podle admirálových slov byli u vytržení i samotní domorodci: *„(...)a velice je těšilo, že nám působí radost,“*¹³ když ochotně přinášeli vše, nač si noví kolonizátoři vzpomněli. *„Je ovšem pravda, že i když jsme jim dali jen nepatrné drobnosti, považovali přece i oni náš příchod za veliký div a domnívali se, že jsme sestoupili s nebe.“*¹⁴

(Ad 2)

Mírumilovná, z dnešního pohledu až naivní povaha Indiánů nekompromisně narazila na dobyvatele, kteří se přijeli obohatit a zabrat nová území. Již zmíněná jazyková bariéra, odlišný vzhled,

¹¹ Ibid., s. 102.

¹² Ibid., s. 128.

¹³ Ibid., s. 110.

¹⁴ Ibid., s. 118.

dobrotivost a především křesťanská bezbožnost stavěla domorodce automaticky do role přizpůsobivých, primitivních lidí, se kterými bude jednoduché „jednat“, lépe řečeno manipulovat. *„Na všech těch ostrovech jsem nepozoroval valného rozdílu ani v podobě lidí, ani v jejich obyčejích a jazyce; naopak, všichni si rozumějí. A to je velice důležité, jestliže, jak doufám, se Jejich Výsosti rozhodnou obrátit je na naši svatou víru; Indiáni sami ji jistě přijmou velmi ochotně.“*¹⁵

Mnoho mílí vzdálená Evropa nemohla zasahovat do chování těch, kteří byli přítomni na novém kontinentě. Španělsko bylo informačně zcela závislé na dopisech, které budou doručeny a na důvěře, kterou vložilo do osoby Kryštofa Kolumba, admirála, který sice dorazil do svého cíle, ale za účelem získat slávu a bohatství hlavně pro svou osobu. Takto smýšlející admirál spolu se stejně uvažující asi stočlennou posádkou chtěl být u Králů oblíben a své zásluhy si po právu zasloužit. K tomu využil asi nejmocnější prostředek té doby a to náboženství. *„A doufám při Bohu, že Vaše Výsosti se rychle rozhodnou přivést do lůna církve tak veliké národy a obrátí je na víru křesťanskou, stejně jako zničily ty, kdož nechtěli vyznávat Otce, Syna i Ducha svatého.“*¹⁶

Filosofický slovník vykládá pojem náboženství také takto: *„Zpětná vazba, a to na prvopočátek a konečný cíl. (...)protože člověk je koneckonců v podstatě odkázán na společnost, nemůže být náboženství soukromou záležitostí jednotlivce; musí ho pěstovat i společnost. (...)jistý druh náboženství nacházíme u všech národů a v každé době; stav, kdy by bylo celé lidstvo bez náboženství, nezná ani historie ani prehistorie.“*¹⁷ (Tato definice bude pro nás zajímavější ve vztahu k Morově *Utopii* a Eliadeho *Mýtu o věčném návratu* – viz dále).

Jakoby Kolumbus věděl, že kladná odezva na sebe nenechá dlouho čekat a že povolení šířit křesťanství mezi Indiány bude,

¹⁵ Ibid., s. 76.

¹⁶ Ibid., s. 131.

¹⁷ Brugger, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 2006, s. 254-255.

alespoň tak se domníval, vstupní branou ke zlatu, „(...) *neboť nejen Španělsko, nýbrž křesťanstvo veškeré odtud bude mít prospěch a zisk, a to velmi záhy.*“¹⁸ Jenže za záminkou evangelizace domorodých pohanů se skrývalo vyvražďování, ponižování, násilí a budoucí zotročení.

Náboženství této doby “hýbe světem“, a na přelomu 16. století především Španělskem. Šíření křesťanství se stalo mimo jiné silnou záminkou Kryštofa Kolumba, když žádal Isabelu Kastilskou a Ferdinanda Aragonského o podporu v jeho zámořských cestách. Ti evangelizaci podporovali a Kolumbus toho dokázal využít, když v dopisech svým Králům již v předmluvě píše: „*Vaše Výsosti, jako křesťané katoličtí i knížata v lásce chovající svatou víru naši a dbalá jejího rozšiřování, i jako nepřátelé sekty Mohamedovy a všelikého modlářství a kacířství, pojaly úmysl vyslat mne, Kryštofa Kolumba, do řečených krajin indických, abych navštívil ony vladaře i ony národy a země, poznal stav jejich i všeho ostatního, jakož i pátral, jakým způsobem by bylo možno obrátit je na svatou víru křesťanskou (...).*“¹⁹ O moci křesťanství vypovídá i samotný titul obou panovníků “Katoličtí králové“. Působení víry, nejen v křesťanském kontextu, na utopii bude prokázáno v dalších kapitolách.

Kryštof Kolumbus ve svém deníku ze dne 12. října, když na posledních řádcích uvažuje o snadné evangelizaci a plánech s domorodci, je přesvědčen, že Indiáni se evropským zvyklostem lehce naučí: „*Jsou nepochybně dobrými a chápavými služebníky, neboť vidím, že si velice pamatují a opakují vše, co jim říkám. A myslím, že by bylo snadné učinit z nich křesťany, poněvadž podle všeho se nedrží žádné sekty. Dá-li Bůh, pak až se budu vracet, vezmu jich odtud šest s sebou pro Vaše Výsosti, aby se naučili*

¹⁸ Kolumbus, Kryštof. *Cesty Kryštofa Kolumba. Deníky, listy a dokumenty.* Op. cit., s. 79.

¹⁹ Ibid., s. 86-87.

*mluvit naši řeči.*²⁰ („*Ellos deben ser buenos servidores y de buen ingenio, que veo que muy presto dicen todo lo que les decía, y creo que ligeramente se harían cristianos; que me pareció que ninguna secta tenían. Yo, placiendo a Nuestro Señor, llevaré de aquí al tiempo de mi partida seis a V. A. para que deprendan hablar.*“²¹)

Samotná realizace pokřesťanštění byla cílem mise druhé výpravy. Kolumbus se s plnou pompou, slávou a obdivem vrací domů, nechá se jmenovat místokrálem a dokonce i svým bratrům Bartolomějovi a Diegovi zajišťuje šlechtický titul²². Výsledky své první výpravy komentuje Kolumbus se silným náboženským podtextem: „*Vidím podle výsledku této cesty, že Bůh provedl zázračný důkaz o tom, co říkám, jak je možno poznat z tohoto mého spisu, a to zřejmými zázraky, které činil v průběhu mé plavby, nemluvě ani o těch, které učinil v můj vlastní prospěch, když jsem byl dlouhou dobu na dvoře Vašich Výsostí v nelibosti a v rozporu s tolika význačnými osobnostmi Vašeho dvora, které byly všechny proti mně, prohlašující můj plán za sen nebo podvod. A přece doufám v Boha, že dílo mnou vykonané bude největší slávou křesťanství a že se žádné jiné, tak významné, tak snadno neobjeví.*“²³

Uruguayský spisovatel a esejista Fernando Aínsa, z jehož tvorby mimo jiné také čerpá tato práce a který se věnuje především tématu utopie a zabývá se i otázkou kulturní identity Iberoameriky, popisuje čtyři roviny evangelizace a jejího postupného vlivu:

1. Přenesení témat a mýtů tak, jak chápe renesanční pojetí utopie a transpozice středověké tradice o „jiných možných světech“: zlatý věk, ztracený ráj, nebeský Jeruzalém.

²⁰ Ibid., s. 103.

²¹ Dostupné z: <http://bib.cervantesvirtual.com>: Colón, Cristóbal. *Diario del Primer Viaje*. Biblioteca Virtual Cervantes, s. 31.

²² Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 163–164.

²³ Ibid., s. 163–164.

2. Popis indiánských obyčejů, jazyků a rituálů, založený na přímém pozorování nové skutečnosti, jejíž postupné srovnávání a kategorizace umožňují zrod pojmům jinakosti a dualismu, které jsou vlastní každé utopii. Vidinu rajske "zlaté" minulosti lze oživit budoucím projektem, který umožní jinakost zakusit a projektovat.
3. Církevní řády se snaží včlenit prehispanké civilizace do učení o náboženské apokalypse. Očekávání Spasitele před koncem světa má také utopické jádro, poskytuje nepostradatelný podnět pro založení teokratických vzorů společnosti, jejichž modelem je renesanční utopie.
4. Projekty společenské reformy, zlepšení individuální i kolektivní situace Indiánů a především jejich obrácení na křesťanskou víru.²⁴

Ačkoli nyní trochu předběhnu probírané téma, k osobnosti Fernanda Aínsy dodám, že jeho práce věnované utopii poslouží našemu tématu jako jeden z teoretických základů, který bude postupně aplikován na Kolumbovy *Deníky*. Nutno dodat, že i závěr této práce, tak jak bude později představen, se s Aínsou bude ztotožňovat v názoru, že utopie není pouze mrtvou či zapomenutou představou, ale můžeme ji prožívat i dnes.

(Ad 3)

Započatá druhá výprava měla vedle pokřesťanštění, rozšíření území a budování nových osad konečně přinést důkaz neomezeného bohatství v podobě slibovaného zlata. Celkově se plavilo sedmnáct lodí s asi tisícovkou mužů včetně Kolumbova bratra Diega, kterým Kolumbus zakázal mít s sebou vlastní zboží za účelem obchodu, vše řídil a o všem rozhodoval sám místokrál²⁵. Tato výprava se nesla ve znamení vážných nesnází,

²⁴ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Brno: Host, 2007, s. 112.

²⁵ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 169–171.

například setkání s kanibalismem na Guadalupe, zničení původní osady Hispanioly, ze které zbyly jen trosky nebo že Španělé, kteří v Americe zůstali, zemřeli na nemoci či byli pobiti²⁶. K tomu všemu se stále nedaří nalézt zlato, a proto Kolumbus organizuje výpravy a zkoumá nově pojmenované ostrovy. Zároveň musí Španělsku podat informace o průběhu mise. Ale skutečnost se od zpráv liší, Kolumbus udržuje krále v naději, přiváží proto alespoň vzorky aloe či bavlny jako důkaz bohatství krajiny²⁷. Jeho zprávy začínají mít charakter ospravedlňování, nicméně přítomnost zlata dokládá takto: „*také se zde rodí zlato, které nosí zavěšeno na chřipí.*“²⁸

V době, kdy Kolumbus prozkoumává další ostrovy, se zhoršují vztahy mezi Španěly a Indiány. Na počátku roku 1495 jsou rozpoutána povstání a vzpoury ze strany Indiánů, které admirál tvrdě potlačil. Několik domorodců nechal zavraždit, a když zjistil, že si conquistadoři z Indiánů dělají otroky, projevuje se Kolumbova „druhá tvář“ a i on posílá objevené „zboží“ do Španělska za účelem otroctví, aby nahradil stále nepřivážené zlato²⁹. Okouzlení z krás střídá pragmaticko-obchodní povaha. Nepodvolí-li se Indiáni Španělům, budou alespoň využiti k obchodu, nyní musí Kolumbus na ostrově obnovit ztracenou autoritu Španělska³⁰. Když i poslední čtvrtá výprava je, co do množství přivezeného zlata, neúspěšná, vrací se zklamaný Kolumbus v listopadu 1504 zpět do Španělska³¹. „*Naleznu-li ovšem někde větší množství zlata nebo koření, pak se zajisté zdržím, abych toho nabral, co budu moci. A právě proto, abych je našel, pluji ustavičně s místa na místo.*“³² Za dva roky umírá.

²⁶ De Lollis, Cesare. *Život Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 136.

²⁷ Ibid., s. 109.

²⁸ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha: Torst, 1998, s. 105.

²⁹ De Lollis, Cesare. *Život Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 158-60.

³⁰ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 188-190.

³¹ De Lollis, Cesare. *Život Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 225.

³² Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 31.

Obsahovou stránku *Deníků* jsme pravděpodobně schopni z četby odvodit sami, nicméně dnešní čtenář může cítit empatii s conquistadory jen stěží. Ačkoli Kryštof Kolumbus dokázal díky svým znalostem a schopnostem využít situace a proměnit sny své doby ve skutečnost, své osobní touhy se mu naplnit nepodařilo.

Formální stránka na věrohodnosti záznamů nepřidává. Lodní deník se dochoval v prepisech dominikánského mnicha Bartolomea de Las Casase a nelegitimního Kolumbova syna Fernanda, o čemž v textu svědčí nepravidelné střídání osob, tedy 1. osoba sg. s 3. osobou sg. Třetí osoba, která se do textu mísí a zastupuje píšícího admirála (tedy 1.os.sg.) je již zmíněný misionář Las Casas, díky kterému se Kolumbovy záznamy zachovaly, nicméně dílo ubývá na autentičnosti a nelze zcela dokázat, co a zda bylo oním dominikánským misionářem v textu pozměněno.

Nemanželský syn Fernando v úpravách textu pokračoval, ale celkově lze synův prepis chápat spíše jako adoraci na úspěchy a odvalu svého otce. Celková idealizace Kolumbovy postavy je přičítána právě Fernandovi. Jak jemu, tak Las Casasovi “nehraje do karet“ již vzdálený časový odstup a jiná společenská atmosféra. Zprostředkované záznamy nemohou být srovnatelné s tím, co Kolumbus skutečně prožíval o téměř půl století dříve.

2.2. ODKAZ KOLUMBOVÝCH *DENÍKŮ*

Lze najít odpověď na otázku, v jakém okamžiku vzniká hispanoamerická literatura? Je to v momentu, kdy se Kolumbus zavazuje psát svůj deník? A to těmito slovy „*y para esto pensé de escribir todo este viaje muy puntualmente, de día en día, todo lo que hiciese y viese y pasase, como adelante se verá.*“³³

³³ Colón, Cristobal. *Diario de Colón*. Madrid: Ediciones Cultura Hispanica, 1968, s. 3.

Samotnou definici literatury lze v širším slova smyslu chápat jako písemný záznam jazykového projevu autora. Je paradoxem, že rodilý Janovan z Itálie, mořeplavec a amatérský kartograf je považován za prvního autora, který nejenže sám si není vědom budoucí hodnoty svých zápisků, nýbrž také do konce života si myslí, že je ve zlatem oplývající Indii.

Není pochyb, že se do literatury na první pohled čistě historicko-geografická událost objevu významně vepsala ve chvíli, když Kolumbus usiluje o dosažení východu západní cestou po vzoru Marca Pola a začíná psát první řádky svého deníku. Již neexistují pouze předkolumbovské písemné památky, nýbrž jsou položeny základní kameny nové, hispanoamerické literatury. I zde je formálně zavedené dělení předkolumbovských a pokolumbovských literatur.

Abychom vše lépe chápali, je třeba si objasnit, že pojmem Iberoamerika se rozumí území střední, jižní Ameriky a Španělska, kde se hovoří španělským jazykem, tudíž ještě nemluvíme o vzniku jednotlivých národních literatur, jejímž svědkem je prozatím vzdálené a bouřlivé 19. století.

Hodnota, kterou mají Kolumbovy *Deníky* a dopisy Králům nespočívá v obsahové stránce a ani samotný fakt, že jeho záznamy jsou první písemné na americkém kontinentě po objevení Ameriky. Odkaz, který je stále aktuálním předmětem diskuzí a dodnes se odráží v mentalitě společnosti a literatuře Hispánců, spočívá v zprostředkování či přenosu evropského snu do Nového světa. Kolumbův objev, následná četba a zkoumání *Deníků* ovlivnily celou Evropu a způsobily revoluci v myšlení nazývaném utopické, kterému je zasvěcena hlavní část práce.

3. UTOPIE

3.1. VYMEZENÍ POJMU

V 16. století zažívá utopie “dobu své největší slávy“. Z literárního hlediska tento termín nevzniká až v době renesance, nýbrž ožívá, stejně tak jako duch antiky: oprašují se mistrovská díla filozofie a literatury jako je například Platónova *Ústava*³⁴. Ta se zabývá spravedlivou společností a jejím uspořádáním; patří k předchůdcům zakládajícího žánru utopie právě kvůli charakteristickému způsobu uvažování o ideální zemi či státě.

Významný mezník pro tento znovu objevený pojem představuje vydání knihy *Utopie* anglického spisovatele a politika Thomase Mora roku 1516³⁵. A tak zatímco Španělsko plně kolonizuje nová území, na anglických ostrovech z pera velkého evropského vzdělance vychází jedna z prvních středověkých utopií (též ovlivněna Kolumbovým objevem-viz dále), která zařadila termín utopie mezi literární žánry³⁶.

Dále jmenujme mladší autory ovlivněné Morovou tvorbou a tedy i utopií: Tommaso Campanella *Sluneční stát* či Francis Bacon *Nová Atlantis*³⁷.

Co vyjadřuje pojem utopie? Podle uruguayského spisovatele a esejisty Fernanda Aínsy, je nejuznávanější etymologií řeckého slova u-topos *ne-místo* nebo *místo, které není*³⁸. Tímto pojmem se myslí ideální místo, kam se mohou promítnout všechny sny a touhy. Víra, že budoucnost bude lepší, se pojí s neomezenou důvěrou v ní, stejně tak jako naděje na útěk z přítomnosti³⁹. Sen utopických humanistů je ztělesněn právě objeveným novým kontinentem.

Vize zrekonstruovatelnosti světa patří ke třem základním aspektům charakteristiky klasického žánru utopie, jejíž hlavní

³⁴ More, Thomas. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 134.

³⁵ Ibid., s. 124.

³⁶ Rejzek, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2004, s. 694.

³⁷ More, Thomas. *Utopie*. Op. cit., s. 135.

³⁸ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 17.

³⁹ Ibid., s. 42.

podstata nespočívá v realizaci toho, *co je*, nýbrž predestinuje to, *co má být*. Dalšími společným rysem je vyčleněný prostor (ostrov, izolovaná obec), zvláště typický pro tak vzdálenou Ameriku, také vyčleněný čas přinášející víru v lepší budoucnost či v nový život⁴⁰.

Fernando Aínsa vedle izolovaného prostoru (např.: prales, poušť apod.), který má funkci ochrany komunity, přidává soběstačnost (vztahy s okolním světem, ekonomika), reglamentaci (autoritativní řízení státu, vznik trvalého řešení problémů) a mimočasovost (život v přítomnosti nezatěžkaný minulostí, kde není budoucnost, viz kapitola *Dějiny a utopie*). Zabývá se prototypem vybudování měst, jeho geometrickým znázorněním či vznikem urbanistických utopických projektů⁴¹.

Utopickou zemi, Ameriku, lépe vystihuje příznačné pojmenování Nový svět, které nejlépe vystihuje podstatu termínu. Začít od začátku, v nové zemi, ať už chceme nastolit dokonalý řád jako Tommaso Campanella či perfektní model svobody jako Thomas More⁴². Aínsa hovoří o Americe jako o privilegovaném místě, kde je možné uskutečnit sen a svou myšlenku doplňuje citací mexického esejisty Alfonse Reyese „(...) o úplnějším a lépe rozděleném štěstí mezi lidmi, vysněné republice, utopii.“⁴³ Na Reyesovu myšlenku se odvolává i Juan Durán Luzio, když se ptá po osudu a poslání Nového světa: „¿Cuál sería su lugar en la Historia? ¿Qué función estaba llamado a desempeñar? ¿Qué podía hacer el europeo con estos nuevos territorios?“⁴⁴

Do jaké míry máme právo měnit prostředí, které obýváme? Obavy spojené s otázkami o budoucnosti Ameriky byly na místě. Po mnoho let zaměstnaly hlavy všem, kteří měli k Novému světu bližší vztah. Kolumbus ve své době tyto starosti neprožíval, žil zcela přítomností a jak vyplývá z jeho *Deníků*, nikdy ho

⁴⁰ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Op. cit., s. 65.

⁴¹ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 21-24.

⁴² Ibid., s. 26.

⁴³ Ibid., s. 105.

⁴⁴ Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica*. Costa Rica: Edición de la Universidad Nacional, 1979, s. 11.

nenapadlo, že by tento ráj na zemi měl někdy vypadat jinak. V této Kolumbově oddanosti Španělsku i svým vlastním touhám spatřuji utopii, o níž se dočítáme na stránkách jeho *Deníků*: „(...) *místo to je na světě nejvyšší a nejbližší nebesům*“⁴⁵, na jiném místě píše: „*A já pravím, že jestli ta řeka nevytéká z pozemského ráje, pak přichází z ohromné země, ležící na jihu a do této chvíle neznámé.*“⁴⁶

3.2. SROVNÁNÍ *UTOPIE* THOMASE MORA S KOLUMBOVÝMI *DENÍKY*

Morova *Utopie* má zeměpisnou podobu ostrova, který je chráněn před vnějším vlivem a stykem s okolím. Ostrov obecně, podle Aínsy, prezentuje uzavřenost, fikci „*miniaturizovaný kosmos, který je ovládán zvláštními zákony*“⁴⁷ a s utopií je v budoucnosti neodmyslitelně spjat. Uzavřený prostor dovoluje otevřít obrazotvornost, která může mít charakter rajský i zcela opačný. Ačkoli spekulace o tom, kam konkrétně Thomas More svou *Utopii* zasadil, trvají, jeho odkaz leží ve zrození utopie jako žánru, který byl a je pořád živý. Utopie není mrtvým žánrem, vzbuzuje reakce, což dokazuje přítomnost utopického myšlení v různých programech či esejích zejména v 19. století. Aínsa uvádí, že utopie v hispánském světě nevzniká, na rozdíl od jiných zemí či jazyků, a že od dob vydání Morovy knihy se veškeré snahy o připomenutí zapomenutých textů neuskutečnily. Jedním z mnoha paradoxů a zajímavostí je, že ve španělském jazyce je skutečná nouze o utopický žánr. Důvodem může být, že Amerika utopii nevytváří, nýbrž ji prožívá.

Neustálá tenze mezi realitou a ideálem nutí utopii, aby byla konfrontována s rozumem. Stejně napětí prožívá i Kolumbus, který je očarován krásou zemí, které objevil, ale zároveň,

⁴⁵ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 47.

⁴⁶ Ibid., s. 47-48.

⁴⁷ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 21.

především ve vztahu k Indiánům, jedná chladně, vypočítavě a zcela veden svým rozumem. Právě proto je Kryštofu Kolumbovi přezdíváno „doble personalidad“.

Je boj mezi ideálem a rozumem principem utopie jako literárního žánru? „*Duši přiznávají rozum a ono sladké potěšení, které se rodí z pozorování přírody. K tomu přidávají půvabnost vzpomínky na život dobře prožitý a nepochybnou naději v budoucí dobro.*“⁴⁸

Hranice, která překlenuje staré středověké myšlení k novému humanismu, vnímá duši, které přisuzuje racionalitu. Na propojení filosofického a církevního života a formování Morových myšlenek měl důležitý vliv významný humanista Erasmus Rotterdamský, jež spolu s Morem sdílel přání, aby byly znovuzrozeny původní náboženské ideály. Podílel se na „zracionalizování“⁴⁹ náboženství. Věčný spor filosofie, totiž vztah teologie k rozumu a naopak, v době humanismu graduje. Ve *Filosofickém slovníku* termín „křesťanská filosofie“ spojuje racionální filosofii a teologii takto: „*A protože filosofie na rozdíl od ostatních věd usiluje o obsažné poznání jsoucna z posledních důvodů, jsou pro ni náboženství či jiná předvědecká přesvědčení světonázorového druhu obzvláště významná. (...) že je západní filosofie tímto způsobem dalekosáhle ovlivněna křesťanstvím, nemůže snad nikdo popírat. (...) kdo by chtěl zásadně jakýkoli křesťanský vliv na filosofické myšlení odmítat jako nefilosofický, neuvědomuje si, že právě taková sekularizace je rovněž filosofií reflektovanou vírou.*“⁵⁰

Nastolený „konflikt“ mezi praktickým způsobem života a askezí ovlivnily i výslednou podobu *Utopie*, jejíž obsah nejenže silně vycházel ze soudobé reality, ale na čtenáře zapůsobil tak, že uvěřili skutečné existenci ostrova a ideálního státu.

⁴⁸ More, Thomas. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978, s. 84.

⁴⁹ Celá tato pasáž se opírá o: More, Thomas. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978.

⁵⁰ Brugger, Walter. *Filosofický slovník*. Op. cit., s. 212.

Shody mezi *Diarios* a *Utopií* jsou především v tématech, samotné řešení různých situací či názorové pojetí je odlišné. Shoda panuje v oblasti vzdělání a ještě více v náboženství. Kolumbus propaguje šíření křesťanství a španělského jazyka, Utopijští za nejvyšší ctnost považují vzdělávání ducha a zároveň věří v nejvyšší bytost – stvořitele světa. Ovšem zatímco Kolumbus si stál za “svou Indií“, More byl obeznámen s letákem *Mundus Novus* Ameriga Vespucciho, který sděloval světu, že se jedná o nový kontinent a skrze svou hlavní postavu Rafaela Hythlodaiia podával čtenářům úžasný příběh plný naděje a ideálů. Hlavní rozdílnost Kolumbovy reality a Morova příběhu spočívá v popisu a vztahu k bohatství a zlatu. Thomas More popisuje společnost, která opovrhne zlatem a šperky, neboť ničí charakter a lidstvu slouží akorát k zlosti. Inspiraci čerpal z Vespucciho líčení indiánských kmenů „(...) *spokojených s dary přírody a žijících v hojnosti a dokonalé svobodě.*“⁵¹ Utopijští tedy žijí nejen v harmonii s dary přírody, ale i mezi sebou.

Obraz “rajské“ nevinnosti a “zlatý věk“ jsou pojmy vztahující se k především k utopickému myšlení, který stvrdil Kolumbův skutečný objev, ale který do literatury jako žánr vstoupil Morovým fiktivním dílem, jež bylo přímo ovlivněno událostmi zámořských objevů. Zároveň využil vymyšleného protagonistu ke kárání mravů a zákonů, které vedlo k moderní a na tehdejší dobu pokrokové myšlence o rovnosti lidských práv, svobodě vyznání (náboženská tolerance se nevztahovala na ateisty) a vlastního názoru. I Kolumbus si v *Denících* některé události upravuje či domýšlí. Admirálovy lživé záznamy, například o počtu ujetých mílí, mají za cíl zklidnit neposlušnou posádku a pozvednout její upadající morálku. „(...) *svou cestu správně zanášel na mapu, až na to, že jeho záznamy poněkud předstihovaly skutečnou vzdálenost (aunque se hacía algo delantero).*“⁵² Jiný zápis z 18. února popisuje: „(...) *chtěl totiž zůstat pánem cesty do*

⁵¹ More, Thomas. *Utopie*. Op. cit., s. 125.

⁵² Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 223.

*Indií, a také jím ve skutečnosti zůstává, poněvadž nikdo z nich neměl přesných záznamů, takže neměli jistotu, zda jejich cesta vede opravdu do zemí Indijských.*⁵³

More by s Kolumbem nesouhlasil vedle zlata i s pojetím soukromého vlastnictví, protože, jak chcete obhajovat veřejné zájmy, když vlastníte soukromý majetek, ptá se More? Tuto sociální utopii a její kritickou část provází kritika vladaře, kterého zajímá pouze zabírání půdy a cizích krajin: *„Vždyť vladaři sami – snad všichni bez rozdílu – raději se zaměstnávají oborem válečnickým, v kterém se jak nevyznám ani vyznat netoužím, nežli těmi druhy umění, která slouží míru, a mnohem více usilují o to, jak by neprávem nabyli nových říší, než jak by nabytá území dobře spravovali.*“⁵⁴ More byl, na rozdíl od Kolumba, nejen proti válce, ale i proti otroctví (ve smyslu obchodování lidí, nedobrovolné práce pro obohacení či ve prospěch někoho jiného a zbavení osobní svobody). Ve své konstruktivní části navrhuje humánní podobu otroctví za účelem snížení kriminality, otroci by vykonávali užitečné práce. Pro nás je zvláštní proklamace veřejného dobra, které je možné udržovat korupcí. Podplácení zavrhaným zlatem může sloužit například k udržení míru při napadení ostrova. Kolumbův názor na otroctví byl zcela jednoznačný – Indiáni budou zotročeni a budou sloužit ku prospěchu Španělska. *„Indiáni, kteří nebyli s to platit ve zlatě a v bavlně nadměrnou daň, kterou na ně uvalil Kolumbus, odcházeli hluboko do vnitrozemí, do hor, kde hromadně hynuli hlady. Na ostrově se šířily epidemie, zvláště neštovice, které s sebou přivezli dobyvatelé. Indiáni, kterým se nepodařilo skrýt před Španěly, byli zotročeni. Tyto otroky týrali hladem, poněvadž neměli pro pány žádnou cenu: hynuli na plantážích a v zlatých dolech.*“⁵⁵

⁵³ Ibid., s. 55.

⁵⁴ More, Thomas. *Utopie*. Op. cit., s. 32-33.

⁵⁵ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 43.

Thomas More, vzdělaný právník a humanista, si uvědomoval, že ideální společnost je ohrožena zasazením člověka do Utopie, a proto je nutné přísné dodržování pravidel. Skepse v prostého člověka a fakt, že Utopie je ahistorickým ostrovem (tzn. bez vlastních dějin) nedává člověku prostor měnit se, na rozdíl od svého okolí. Morova *Utopie* měla sloužit lidem, kteří spravují zemi, a autor sám upozorňoval na to, aby ji nebrali jako jediný dokonalý model, který by mohl pomoci válečné Evropě. Neboť tu, slovy Erasma Rotterdamského, zachvátilo “bláznovství”.

Pokroková *Utopie*, ovlivněná zprávami o „Indiích“ a inspirovaná Platónovou *Ústavou*, chce oživit antické hodnoty a přitom je dokázala dalece překročit: svébytný, ekonomicky samostatný a fungující celek, který je otevřený zahraniční spolupráci. Již se nejedná pouze o Platónův městský stát, nýbrž o stát národní. Tento stát vyzdvihuje autor Hythlodaiovými slovy: „(...)a nikdy bych se odtamtud nebyl chtěl vrátit, leda abych onen Nový svět uvedl ve známost -, pak bys rovnou přiznal, že jsi nikde nespatriil národ s tak správným zřízením jako tam.“⁵⁶

Spisovatel More čerpal z vyprávění námořníků, od kterých poprvé slyší o americkém „Eldorádu“ a rozhodne se “hladové“ čtenáře nasytit informacemi z objevných cest. Přestože Morův život příliš pohádkový konec neměl, jeho přelomové dílo přinášelo naději, že někde leží lepší svět, podobně jako Kolumbovy *Deníky*. Erasmus Rotterdamský ve svém dopise jednomu ze svých přátel líčí své čtenářské nadšení, které by se dalo přenést i na *Deníky* Kryštofa Kolumba: „Až budeš číst Morovu *Utopii*, budeš si myslet, že jsi se náhle ocitl v jiném světě. Do té míry je tu vše nové (...).“⁵⁷

⁵⁶ More, Thomas. *Utopie*. Op. cit., s. 55.

⁵⁷ Ibid., s. 135.

3.3. UTOPIE AMERIKY

Od doby, co je utopie považována za nový literární žánr, vyzdvihovalý i zavrhovalý, stává se diskutovaným pojmem z hlediska historie, jedinečnosti Ameriky i myšlení, které je z pohledu Evropy kritizováno.

Utopie, nejen jako literární žánr, představuje nový způsob myšlení. Je skutečně „pouze“ změna myšlení, například společnosti, základem utopie? Fernando Aínsa v předmluvě ke své knize *Vzkříšení utopie* dodává, že utopie je „člověku vrozený sklon překonávat stávající skutečnost.“⁵⁸ Autor na příkladu přistěhovalectví vede čtenáře k uvědomění, že každý emigrant ve snaze o kulturně sociální integraci prochází fázemi idealizace a následného zklamání. Připomeňme, že i Kryštof Kolumbus tyto fáze prožíval, především ve chvílích, když se mu nedařilo nalézt zlato: „*Nechť Pán náš ve svém milosrdenství řídí moje kroky, abych našel zlato, to jestli zlaté ložisko, když tolik lidí zde říká, že o něm vědí.*“⁵⁹

Pojmy idealizace a obrazotvornost tvoří základ utopického myšlení. Aínsův příklad ukazuje, jakou překážkou může být opuštění současného pro dobytí jiného: „(...) *kvůli přízvuku, rase, původní kultuře a odlišné povaze jim budou zapovězeny předem dané okruhy nebo roviny rozhodování.*“⁶⁰ Získané nové prostředí, kde se střetává domorodá tradice se španělskou integrací, je od začátku problematické, hovoříme o střetu kultur (transkulturaci), nebo o interakci mezi kulturami. Míšenectví obecně může přinášet obohacení a prospěch novou společností, ale střet starého evropského světa s americkým novým světem tuto vizi obecně nepřinesl.

Amerika měla ideální prostor a čas, základní struktury utopie, a z pohledu Evropy přeměnila sny ve skutečnost, slova Juana

⁵⁸ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 9.

⁵⁹ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 181.

⁶⁰ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 93.

Larrea dokládají: „(...) *Amerika sehrála klíčovou úlohu tím, že geograficky zhmotnila místo blaženosti, to jest vymýšlejícímu si subjektu posloužila v procesu vzájemné identifikace jako reálný objekt.*“⁶¹

Nesmíme opomenout, že to není Amerika, která utopii tvoří, ta jí ztvárňuje, nýbrž Evropa: „*nelze porozumět Americe, jestliže se zapomíná, že jsme kapitolou v dějinách evropských utopii,*“⁶² řekl Octavio Paz. Hispanoameričané se od žánru utopie či jeho myšlení distancovali právě proto, že byli proměněnou realitou evropských nadějí. To je důvodem, proč nacházíme nejvíce jednostranně zaměřené komentáře zejména z Evropy. Mexický filosof Leopoldo Zea se zabýval dějinami v Latinské Americe, kritizoval přijetí cizích vzorů a tomuto tématu věnoval několik svých prací. Do paměti mnohých se zapsal svým známým výrokem: „*Amerika byla pouze ideálem Evropy. V Novém světě chtěla Evropa vidět jenom to, co by si přála pro sebe.*“⁶³

Skutečně neměla Evropa co již světu nabídnout, a proto projektovala potřebu uplatnit své vize do Ameriky? Leopoldo Zea jednoduše vysvětluje: „*Evropa ji objevuje, protože ji potřebuje.*“⁶⁴ Na tisíciletou tradici předkolumbovských civilizací není brán zřetel. Touha přetvořit nové (ne-dějinné) a panenské prostředí k obrazu svému je silnější. Až s příchodem Evropy „*americká budoucnost byla začleněna do univerzálních dějin a od počátku se zabarvuje nostalgií evropské minulosti.*“⁶⁵

Fernando Ainsa charakterizuje americkou utopii v těchto bodech:

- a. Kritika stávajícího systému, legitimizace možných „modelů“ společnosti.
- b. Stesk po čase počátků, například po křesťanství prvotní církve.

⁶¹ Ibid., s. 99.

⁶² Ibid., s. 98.

⁶³ Zea, Leopoldo. *América en su historia*. Madrid: Revista de Occidente, 1970, s. 15.

⁶⁴ Ainsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 105.

⁶⁵ Ibid., s. 109.

- c. Navržení modelu řízeného hodnotami střídmosti a chudoby.
- d. Projekt soběstačného a izolovaného systému kolektivního typu, z něhož je vykořeněno pojetí zisku.
- e. Reglementace stejnorodého a rovnostářského systému, kde „nařízení“ silného etického ražení ovládají minimum výrazů každodenního života.⁶⁶

Vychází ze zkušeností misionářů 16. století, z nichž se rodí utopie křesťanská. Uvědomme si, že utopie je žánrem dosud živým a aby se utopie uchytila a dál rozvíjela, je její nezbytnou součástí imaginace (obrazotvornost, fantazie – viz dále).

V první kapitole *Nuevo mundo y realidad, realidad y fantasia* ve své knize *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica* se její autor Juan Durán Luzio ptá po osudu Nového světa, a tak otevírá zásadní téma. Již jsme objevili Ameriku, ale jak s ní nyní naložíme? Klade si otázku nejen Luzio, ale i například Alfonso Reyes, který hledá pravděpodobnou alternativu využití nových míst: „*posible campo donde realizar una justicia más igual, una libertad mejor entendida, una felicidad más completa y mejor repartida entre los hombres, una soñada república, una Utopía.*“⁶⁷ Durán Luzio v Novém světě spatřuje vlastní prostor bez identity, jež je zahalen obsahy mýtů, na které Evropa čekala. Došlo k setkání dvou světů, to mělo za následek, že „*el descubrimiento de América propició la resurrección de las utopías, olvidadas desde los tiempos de Platón.*“⁶⁸ Je přesvědčen, že Ameriku objevily nejen velké činy za přispění ideální historické epochy, nýbrž také ideály; podle Luzia, muselo nutně dojít ke střetu a srovnání mezi realitou a fantazií, mezi legendou a novými zeměmi. Co je skutečnost a co ještě legenda? Zatímco literatura nabízí bájná území, skutečnost „rajskou“ zemi nepřipomíná. Přesto *desborde de la imaginación* či *acervo*

⁶⁶ Ibid., s. 117-118.

⁶⁷ Ibid., s. 11.

⁶⁸ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 13.

*cultural*⁶⁹ způsobují, že hranice mezi “real“ a “reino de la ficción“⁷⁰ se ztenčuje.

3.3.1. UTOPIE VERSUS MÝTUS VE VZTAHU K *DENÍKŮM*

Mýtus ve spojení s objevem Ameriky je někdy nazýván “mýtus země zaslíbené“. Z tohoto pojmenování cítíme duchovní náboj, ale také úspěch, zdar, možná i dokonalost. Co je to mýtus a kdy vznikl?

Mýtus se do Ameriky “dostal“ skrze posláni Kryštofa Kolumba, neboť jeho myšlení a motivace byly živeny legendou o bohatém východu, o kterém psal Marco Polo. Kolumbův popis není čistě subjektivní, nicméně jeho první dojmy plné překvapení, nutí admirála srovnávat se známými evropskými místy. Zprávy získávají mytické pověsti v momentě, kdy se v průběhu svého apoštolského posláni několikrát zmíní o “realidad maravillosa“. Slova Octavia Paze vystihují pocity, které Kolumbus prožíval: „nejčistší a nejpůvodnější formou pocitu ‘jinakosti‘ je překvapení, ohromení, omráčení ducha: úžas.“⁷¹

Posvátnou atmosféru plnou radosti, napětí a okouzlení, střídá nutnost pojmenovávat neznámé květiny, zvířata a z Kolumba vytvořila mimo jiné *un extraño poeta del paisaje americano*⁷². Kolumbus vědom si toho, co se od něj očekává, cíleně přeháněl. Jeho hyperbolický popis podněcoval šíření tradičního mýtu, tj. epického příběhu, který koluje, dědí se a nabývá na fantastičnosti. Nevysvětluje, ale vzbuzuje touhu. Existence mýtu je dána od pradávna, vztahuje se nutně k přítomnosti a právě skrze objevování a dobývání nabývají na své aktuálnosti. Nezůstává bez povšimnutí, že ono vytoužené mytické místo je vždy lokalizováno na západ a o to více Kolumbova cesta tímto

⁶⁹ Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica*. Costa Rica: Ed. De la Universidad Nacional, 1979, s. 16.

⁷⁰ Ibid., s. 18.

⁷¹ Paz, Octavio. *Luz a lyra*. Praha: Odeon, 1992, s. 111.

⁷² Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica*. Op. cit., s. 25.

směrem vzbuzovala zájem. „*Dokonce pozemský ráj Genesis, jenž byl biblickými atributy situován na východ, mohl být v imaginaci dosažitelný ze západu, a to od okamžiku, kdy se připustil fakt, že je Země kulatá.*“⁷³

V tomto momentu Amerika představuje jistotu, uskutečněný sen, naplněný mýtus. Abstrakce zanikla, nyní se definuje realita. Izolace původních obyvatel, kteří jsou šťastní, utvrzuje mytický obraz Nového světa. Objevením Ameriky staré mýty nezanikají, ale naopak se reaktualizují, to znamená, že jsou znovu interpretovány. S větší vynalézavostí a imaginací jsou lovci bájí hnáni do Nového světa, například za Eldorádem nebo pramenem mládí.

Pochopit rozdíl mezi utopií a mýtem markantněji vyvstane, spojíme-li mýtus s rajským prostředím v kontextu objevení a conquisty Ameriky. Fernando Ainsa k mýtu obecně uvádí: „*Mýtus je společenským, kolektivním faktem, zpravidla předmětem víry, především je-li vepsán do institucí archaických společností. Mýtus je polyvalentní, někdy alegorický, jindy symbolický, a je těsně vázán vzájemným vztahem ke společnosti, z níž vzešel, čímž téměř vždy ospravedlňuje nastolený řád.*“⁷⁴ Naopak utopii charakterizuje jako individuální výtvar známých autorů, který s sebou nese kritiku nastoleného řádu.

Realita Latinské Ameriky je na rozdíl od teoretického výkladu odlišná. Klasické mýty je někdy těžké od utopie úplně rozlišit. José Lezama Lima, kubánský spisovatel, kterého Ainsa ve své knize cituje, tuto propojenost potvrzuje slovy: „*Od svého začlenění do dějin Západu Nový svět důvěrně proplétá klasický mýtus s novou utopií.*“⁷⁵ Amerika si dávné evropské mýty přivlastňuje, ztotožňuje se s nimi. Ovšem chápání utopie se v podání budoucích hispanoamerických esejistů měnilo. Vedle

⁷³ Ainsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 104.

⁷⁴ Ibid., s. 108.

⁷⁵ Ibid., s. 108.

původního volání po ideální budoucnosti společnosti se obrací k přirozené harmonii, k počátkům mýtu, tedy k biblickému ráji, který představuje naději. Ale i zde má utopie s mýtem společné izolované místo a čas, či touhu po dokonalé společnosti.

Aby se mýty šířily nejen orálně, je zapotřebí jazyk: „*Jazyk a mýtus jsou širokými metaforami*“⁷⁶, říká Octavio Paz a pokračuje myšlenkou, že kvůli nejednotě mezi světem a člověkem existuje utopie a mýtus, jehož vznik spojuje s opakováním, které je tvořivou silou a ta se aktualizuje ve vyprávění, a tak je mýtus skrze literaturu ztělesněn. Podobně k tomuto se vyjádřil Mircea Eliade, jehož teoriemi se budeme zabývat dále.

⁷⁶ Paz, Octavio. *Luk a lyra*. Op. cit., s. 29.

3.3.2. ČAS A PROSTOR UTOPIE A MÝTU

Octavio Paz se zabýval mýtem v próze i poezii: „*Mýtus je minulost, která je zároveň budoucností. (...) mýtus je minulost, jež je budoucností schopnou znovu se uskutečnit v jakési věčné přítomnosti.*“⁷⁷ Spojuje tak minulost a budoucnost ve všeobjímajícím čase. Rozepisuje se o vnímání přítomného času, který stejně jako minulost vyžaduje posloupnost a o touze po budoucnosti, která vždy v našich představách automaticky odkazuje za něčím lepším. „*Mytický čas je pravzorem. Mýtus jako minulost, jež je kdykoli s to stát se dneškem, je nezakotvená skutečnost, stále připravená vtělit se a vrátit se k bytí. Mýtus se aktualizuje v obřadu a posvátné ceremonii.*“⁷⁸

Octavio Paz, protože je autorem 20. století, prožívá čas a jeho vazbu na minulost z pohledu posluchače rádia či televizního diváka, který vnímá čas odlišně. V dnešní době jsme se zaměřili pouze na přítomnost, která je konstantní, ačkoli v neustálém pohybu, nevyvíjí se. Čas se ve světě, který vyzdvihuje pouze aktuálnost okamžiku, stal lineárním. Proto se Paz zaměřil na poezii, alternativu, která umožňuje „*(...) zažít dávný soulad člověka s přírodou a s lidmi.*“⁷⁹ Právě tato harmonie je vazbou nejen na mýty zlatého věku, ale i na utopii, s níž sdílí společný čas a prostor. Souladem s přírodou a ostatními lidmi tvoříme jednotu kultury. Pazovým heslem je obrácení se dovnitř – *adentrarse*. Člověk není tvůrcem světa, chybí mu hodnoty, především časové, které vedou k počátkům: „*V hloubi duše může každý člověk najít paměť rodu, stopu počátků své kultury.*“⁸⁰ Přítomnost v Pazově pojetí času představuje neustálé obnovování, bez vnímání časové posloupnosti. A jako taková se zobrazuje nejen v poezii, ale i v mýtu. Jinými slovy: „neustálá přítomnost“ všech časů.

⁷⁷ Ibid., s. 54.

⁷⁸ Ibid., s. 54.

⁷⁹ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Op. cit., s. 82.

⁸⁰ Ibid., s. 83.

Octavio Paz svou koncepci času vsadil do pojetí dějin. A protože jedno bez druhého nemůže být, zjistíme, že Paz nechápe dějiny pouze jako sled skutků, nýbrž jeho pojetí historie je zcela vázáno na přítomnost. „*Všechno dál trvá, nic se úplně neztratí, jenom se zapomene.*“⁸¹ Podobně se zapomnělo na Kolumbovu dobytelskou a ziskuchtivou povahu. Většina lidí má Kryštofa Kolumba v paměti pouze jako významného objevitele, nikoli jako šířitele válek proti Indiánům. Je to mj. dáno i tím, že „*(...) Las Casas mohl snadno dosáhnout potřebného efektu ve svých pamfletech při srovnání Kolumba se všemi následujícími dobyvateli tím, že připisoval jeho záměrům a činům božský charakter a líčil ho v hávu posla nebes. Kolumbus byl podle Las Casasova mínění nástrojem Prozřetelnosti.*“⁸²

Podle O. Paze minulost žije v přítomnosti a toto opakování, jinak řečeno aktualizace minulosti, připomíná podstatu mýtu jako takového a neguje pojetí Ameriky jako „mladého národa“.

Aínsa vysvětluje pojetí utopického času jako odmítnutí času nebo místa přítomného, který projektuje „jiné místo“ nebo „jiný čas“ na odlišná území. Tento nový čas existuje v dějinném čase a nový prostor se nachází v prostoru zeměpisném. Tato dualita utopie je vnímána jen tehdy, je-li projektován protiobraz zcela odlišný od časoprostoru přítomnosti⁸³.

Utopie se v dějinném čase domáhá:

- a. minulosti, kde „ideální“ čas je spojen s pastýřským prostředím nekonečné zeleně a krás přírody. Je to doba „zlatého věku“ bez násilí, válek, v němž jsou všichni šťastni. Oživení minulých dob vede, podle Aínsy, ke stereotypu či konzervatismu. Tento model považuje vzhledem k problémům dnešní doby za zastaralý, nicméně v próze se

⁸¹ Ibid., s. 85.

⁸² Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 237.

⁸³ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 33.

idealizace počátků jeví jako častý zdroj inspirace (viz např. Macondo Gabriela Garcíi Márqueze).

- b. budoucnosti. Často se vztahuje k vědeckému pokroku. To, co dříve bylo pouhou utopickou vizí se (zhruba od 17. století) může stát realitou. Nicméně až budoucnosti ukáže, do jaké míry se může stát utopie dneška skutečností zítřka. Neochvějná důvěra v budoucnost se staví proti minulosti, která musí být zničena, protože budoucnost vychází z potřeb člověka, kterého dopředu ženou sny, touhy a naděje.⁸⁴

Dovolila bych si nyní kratší poznámku k románu *Sto roků samoty* Gabriela Garcíi Márqueze, jehož Macondo bylo zmíněno v souvislosti s utopií a vnímání dějinného času. Vzpomenula bych určité rysy románu, které mají co dočinění s právě probíraným tématem. Společným rysem románu je samota a izolovanost. Buendíové žijí v nevědomosti, aniž by se ptali po smyslu svého konání nebo působení. Jejich pojetí skutečnosti je plné protikladů: na jedné straně je reálné a na druhé mytické. Zatímco Márquezův román obohacuje skutečnost o mytické až magické prvky, Amerika na mýtu staví svou vlastní realitu, nemluvě o izolovaném prostředí Nového světa. Román *Sto roků samoty* je někdy považován za román paměti lidského rodu: „*To znamená nejen záznamem jeho činů, ale také otázkou po jejich smyslu; ne předpovědí, ale výzvou budoucnosti.*“⁸⁵ Myslím, že tatáž slova by mohla také charakterizovat Kolumbovy *Deníky*, protože ty se staly nadějí budoucnosti.

Každý prostor ovlivňuje společnost, která ho obývá. Zahrnuje vztahy člověka s okolím, a proto nikdy nemůže být neutrální (výměna/izolace, otevřenost/uzavřenost apod.). Člověk nespokojený v prostoru, ve kterém žije, hledá útočiště na jiných vzdálených místech. „*Právě vzdálenost mezi dvěma světy uděluje*

⁸⁴ Ibid., s. 34.

⁸⁵ Márquez, Gabriel Garcíi. *Sto roků samoty*. Praha: Odeon, 1980, s. 372.

*prostoru jeho utopický status, neboť idealizace odloučeného prostoru je přímo úměrná vzdálenosti.*⁸⁶ Harmonie a štěstí pozemského ráje vyplývají z prostorové odloučenosti, kde, stejně jako všechny ideální společnosti, žijí v souladu s přírodou. Co do vzdálenosti byl Atlantský oceán velkou překážkou, která stála mnohým v cestě za dokonalým světem. Utopický prostor, jak píše Aínsa, potřebuje odloučenost, neboť se chce vyhnout problematickým situacím, které „*zahrnují vztahy tělesné blízkosti.*“⁸⁷ Nedosažitelné prostory nebo ostrov se stávají nedotknutelnými, neboť je zabráněno styku s jinými zeměmi a tamní řád zůstává neohrožen. Tyto prostorové archetypy otevírají prostor obrazotvornosti, podněcují touhu k útěku, kde bude zrekonstruován návrh zemského ráje.

Při zakládání jakéhokoli prostoru je nám zcela přirozené stanovit si hranice, které dodávají území svébytnost, a tak se odděluje od cizího. Obecně se po tomto kroku “založení místa” formuje společnost, zakládají se čtvrti apod. Nicméně Indiáni v Americe žádné hranice mezi sebou neměli. Kolonizátoři dali jasně najevo, že se chtějí odlišovat od domorodců a nehodlají se začlenit do jejich již vybudovaného prostoru. Začali zakládat vlastní města, aby si drželi odstup: „*(...) akt zakládání usiluje o celistvost a totalitu: začít od nuly totiž pevně ručí za úspěšnost projektu.*“⁸⁸ Domorodci kolonizátorům do jisté míry “zkazili plány” tím, že Nový svět Španělé neobývají jako první, neboť Amerika své obyvatele již měla.

Na jedné straně úžas nad přírodou („*A kromě toho zde rostou stromy tisícových druhů a každý z nich má jiné plody a všechny přelíbezně voní.*“⁸⁹), která by mohla být ztotožněna s “Mundo Prometido“, na druhé odlišnost domorodých obyvatel, která je odmítána. Snaha dobytých smazat odlišnosti a přetvořit si

⁸⁶ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 39.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 41.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 85.

⁸⁹ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 117.

“svého Indiána“ k obrazu svému vede k utopickému procesu, který Ainsa nazývá “proces uniformace odlišností“⁹⁰.

Čas a prostor se staly prostředkem zakoušení utopie v realitě. Prvotní utopické nadšení a plány se mísí s příjezdem Evropanů s praxí. Teoreticky utopie odráží problémy své doby, nabízí lepší alternativy řešení současných problémů. Ale v rukou kolonizátorů se rajský vysněný prostor proměnil v místo utrpení. Ovšem existence dějinného času stále přináší naději, že „*Amerika je země budoucnosti*“⁹¹, jak řekl německý filosof a představitel idealismu Georg Wilhelm Friedrich Hegel, který například považoval vlastnictví za základ občanské společnosti. Takto vnímaný čas vychází z neznalostí kolonizátorů o dějinách amerického kontinentu.

3.3.3. ELIADEHO MÝTUS O VĚČNÉM NÁVRATU APLIKOVÁN NA DENÍKY KRYŠTOFA KOLUMBA

Již výše zmíněný Mircea Eliade je rumunským religionistou, který zasvětil několik svých děl také mýtu. Ačkoli koncept knihy *Mýtus o věčném návratu*, z něhož čerpá tato kapitola, není zaměřen na mýtus zlatého věku ve Španělsku, pokusím se shrnout Eliadeho zásadní myšlenky o mýtu a aplikovat je na témata související s předmětem mé práce.

Z této eseje vyplývá, že chápání dějin a času bylo a je v různých společnostech odlišné, a proto považuji za přínosné nahlédnout na okolnosti, které mýtus podnítily a nadále podněcují skrze analýzu tohoto významného filosofa a historika náboženství.

Eliade tento esej nepovažuje za filosofii dějin, touto otázkou se nikterak nezabývá. Smyslem eseje je „zkoumat základní koncepce archaických společností.“⁹² Autor se domnívá, že z chování lidí před tzv. moderní dobou, lze pochopit smysl pojetí bytí a reality.

⁹⁰ Ainsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 88.

⁹¹ *Ibid.*, s. 100.

⁹² Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu* (podnázev: *Archetypy a opakování*). Praha: Oikoymenth, 1993, s. 7.

Tuto dobu nazýváme před-moderní, „tradiční“ či archaickou, obvyklý výraz „primitivní“ je výrazem z pohledu člověka dnešní doby, a tak se obecně považuje za pojem zjednodušený.

Vše, co naše doba dokázala pojmenovat, se v dřívějších dobách zobrazovalo symboly a mýty. Člověk archaické společnosti důvěřoval pouze úkonům, které před ním zažil či předvedl někdo jiný. Na tomto základu lze postavit ontologii člověka, který začíná opakovat předešlé činy. Kdy se čin stává pro tohoto člověka reálným a tím získává smysl? Pro Kolumba se mýtus přeměnil v realitu, když se poprvé dotkl nové země: *„Když vystoupili na břeh, spatřili svěže zelené stromy, mnoho vodních toků a ovoce rozličného druhu.“*⁹³

Shrnuo do tří základních bodů:

- a) Pro archaického člověka je realita funkcí nápodoby nebeského typu.
- b) Archaický člověk přijme za reálné to, co je připodobněno k „symbolice Středu“ (viz dále).
- c) Rituály nabývají smyslu opakováním určitých aktů stanovené bohy, hérovy nebo předky.⁹⁴

Tyto společnosti v běžných činnostech (stavba měst, chrámů apod.) hledaly své pravzory – archetypy. Babylóňané je hledali v souhvězdích a jejich koncepce spočívala mimo jiné také ve víře, že *„(...) rajske období začíná nastolením nového vládce.“*⁹⁵

Indové pro změnu věřili, že vše, co je stvořeno, má dvojí podobu (viditelnou a neviditelnou). Obracejí se k nadpozemskému vnímání věcí, které Eliade vysvětluje jako „plán“, „forma“ nebo „protějšek“. Jakékoli nehostinné místo, které je obsazeno a obhospodařováno lidmi připomíná chvíli Stvoření: *„Když se proto taková oblast obsadí, to znamená, když se začne exploatovat,*

⁹³ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 102.

⁹⁴ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu*. Op. cit., s. 10.

⁹⁵ Ibid., s. 85.

*konají se obřady, které symbolicky opakují akt Stvoření.*⁹⁶ Budování míst k životu je chápáno jako přerod z „chaosu“ v „kosmos“. Prostoru se dostává podoba a tato podoba je realitou: *„Realita se pochopitelně jeví archaickému myšlení jako síla, účinnost a trvalost. Proto tedy realitou par excellence je to, co je posvátné, protože určitým způsobem je absolutně, působí účinně, vytváří věci a propůjčuje jim trvání.*“⁹⁷ Také Španělé považovali Indiány za neorganizovaná, primitivní a bázlivá stvoření, kterým je potřeba ukázat směr v podobě křesťanství a nastolit pravidla španělské Koruny.

Se symbolikou a určitou úctou k nadpřirozenu se setkáváme v dávných dobách a tyto symboly se dotýkají i dalších generací. Nejmarkantněji se projevuje v architektuře:

- a) Posvátná hora
- b) Chrám či palác
- c) Posvátné město

U všech těchto příkladů je hora, palác či město atd. považováno za místo, kde se střetává Nebe, Země a Peklo, tedy Střed Země. Leží ve stejné ose, je cestou, která umožňuje průchod mezi jednotlivými sférami. Vrcholy hor nebo jiné nejvyšší body symbolizují počátek Stvoření, dočítáme se o „pupku země“ nebo „zárodku světa“. V *Denících* Kolumbus popisuje: *„Tento ostrov je dosti velký a velice rovný; jsou na něm svěže zelené stromy a hojnost vodstva a uprostřed je rozsáhlé jezero (...).*“⁹⁸

Tyto zóny nabývaly takové hodnoty, že se stávaly posvátnými i pro svůj nesnadný přístup nebo těžké dosažení. Eliade uvádí příklady vinutých cest k chrámům, poutních cest k svatým místům nebo hrdinské výpravy: *„Cesta je příkrá a plná nebezpečí, protože představuje ve skutečnosti obřad přechodu od*

⁹⁶ Ibid., s. 13.

⁹⁷ Ibid., s. 14.

⁹⁸ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 28.

*profánního k posvátnému.*⁹⁹ Lidé začali věřit, že pouze dosažením této reality dojde k transformaci od Chaosu ke Kosmu, tj. od iluzorního k věčnému neboli od profánního k božskému. Tento postup se stal důležitým při zakládání měst doprovázených rituály a obřady. Posvěcování půdy před zahájením stavitelských prací tak výrazně odlišovalo prostory neposvěcené, ale časově také došlo k návratu do doby prvních lidí, kteří tento rituál započali. Čas se promítnul do doby mytické a opakováním těchto archetypů lidské konání nabývá účinnosti. Návrat do Středu země, počátek výstavby měst atd. položily základní kámen mýtu souvisejícího s plodností lidskou i zemědělskou. Mýtus se tak pravidelně stává součástí lidských životů a činností. Mezi tyto činnosti patřil např. tanec, kterým se uctívali mrtví, nebo který provázel náboženské obřady atd. Ale i války patří k opakování hrdinských činů dávných pravzorů. Octavio Paz ve své eseji „Kritika pyramidy“ považuje za rituál samotné dějiny, tvrdí, že je to jediný způsob, jak je uchopit. Vysvětluje odlišné vnímání conquistadorů, kteří plenění Ameriky považovali za dobrodružství, kdežto pro Indiány „(...) *to byl rituál, lidské znázornění kosmické katastrofy.*“¹⁰⁰ Paz se ptá po smyslu, co představují všechny historické události? Co znamená například objevení Ameriky? Odpovídá metaforou: „*Prožíváme dějiny, jako by to bylo představení masek, které vytvářejí na jevišti tajemné postavy; přestože víme, že naše činy něco znamenají, něco říkají, nevíme, co říkají, a tak nám uniká smysl kusu, který hrajeme.*“¹⁰¹ Potřeba archaické společnosti mít své vzory se stupňovala, mytický hrdina se stal nutností, neboť člověk cítil potřebu ztotožňovat se s ním. Ztotožněním se s původním procesem nebo obětí se vracíme na Počátek. Tímto napodobováním a opakováním se ruší čas: „(...) *pokud úkon (nebo předmět) nabývá určité reality opakováním určitých paradigmatických gest, a může jí nabýt*

⁹⁹ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu*. Op. cit., s. 19.

¹⁰⁰ Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (výbor latinskoamerických esejů). Praha: Mladá fronta, 2004, s. 238.

¹⁰¹ Ibid., s. 238.

*jedině tím, ruší se (...) profánní čas, trvání a ‚dějiny‘ a ten, kdo reprodukuje exemplární úkon, je přenesen do mytického času, kde se tento exemplární úkon poprvé vyjevil.*¹⁰² Z tohoto pohledu vyplývá, že profánní čas je časem zbytečným, nedává smysl, nenaplňuje nás; jeho odstranění vyplývá z potřeby archaického člověka. Pouze rituály a momenty, které nás přenáší do mytické doby, jsou přirozené, neboť pouze v těchto chvílích jsme spjati s vlastní podstatou. Je logické, že tradiční člověk toužil odstranit vše, co by mohlo být profánní, z toho jednoznačně vyplývá, že potřeba přeměny má základní význam.

Vazba mýtus-dějiny je všudypřítomným „problémem“ ve všech kulturách a dobách, a proto i Eliade se ptá, jak dlouho je uchována vzpomínka nějakého společenství na určitou historickou událost? *„Historická událost sama o sobě byt by byla sebevýznamnější, se v lidové paměti neudrží, ani její památka nevznítí básnickou představivost, leda že by se tato událost těsně blížila mytickému modelu.*¹⁰³ Připodobňování hrdiny k mytickému vzoru s sebou nese risk, že hrdinové jsou zaměňováni za události, tudíž že lidská paměť není dokonalým zdrojem přenosu „pravdy“. Eliade dodává: *„Kolektivní paměť je nehistorická.*¹⁰⁴

Čteme různé epické básně, které v konečném důsledku vyzdvihují činy, nikoli hrdinu samotného. Modifikace příběhů se formuje do vzorů, které se usazují v myšlení jako exemplární. Proč dochází k přeměnám událostí? Historická událost sama o sobě lidem nestačí. Okolnosti, které jsou zprvu fakty, podobně jako u Kolumbových *Deníků*, způsobují, že tragická událost či nešťastná náhoda se stává legendou, kterou si lidé mezi sebou povídají dál a dál. Ztráta autentičnosti příběhu dodá události mytický charakter, a tak dospěje k paradoxu, že skutečnému příběhu nikdo nevěří. Mýtus se stal pravdivějším než původní událost. Zde opět

¹⁰² Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu* (podnázev: *Archetypy a opakování*). Op. cit., s. 30.

¹⁰³ Ibid., s. 34.

¹⁰⁴ Ibid., s. 35.

nacházíme podobnost s *Deníky*; ke ztrátě autentičnosti došlo kvůli pozdějším prepisům Bartolomea de Las Casase: „*Místy se styl záznamů, psaný v první osobě (tj. Kolumbem), podezřele podobá stylu samého Las Casase (...)*.“¹⁰⁵

Ztrátou osobního charakteru a historických údajů příběhu se cítíme, podle autora eseje, volněji, nejsme omezováni „dějinami“. I archaická společnost se snažila vyvarovat všemu, co dějiny přinášely. Novodobá společnost podporuje zájem o vše nové, i nové pojetí času – tj. cyklická regenerace. Shrnuto takto: v primitivních společnostech je čas cyklický a neohraničený, naproti tomu v tzv. moderní společnosti je čas cyklický a ohraničený. Vnímání času bude podrobněji rozebráno později.

Zaběhlý způsob života nese s sebou během roku především starost o obživu. Každý rok se lidé vypořádávali s nezmarným počasím a tím také s úrodnou či neúrodnou půdou. Postavení panovníka, ke kterému bylo vzhlíženo jako k zástupci boha na zemi, určovalo mimo jiné i to, do jaké míry je schopen zajistit prosperitu společnosti. Významné svátky symbolizovaly přechod od starého k novému a naději na lepší budoucnost. Například karnevalové oslavy či příchod Nového roku nesou rysy zcela odlišného chování, než během běžných dní v roce. Mezi tyto rysy patří:

- a) Zvrácení veškerého společenského pořádku (např. zvolení karnevalového krále, otroci jsou páni apod.).
- b) Všeobecný zmatek, odstranění pořádku (návrat k chaosu).
- c) Pokoření starého (symbolika potopy, vody).
- d) Aktivní účast člověka při „znovuzrození Světa“.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 239.

¹⁰⁶ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu* (podnázev: *Archetypy a opakování*). Op. cit., s. 42.

Tím, že se všechny svátky každoročně opakují, opakuje se i návrat k Počátku neboli Stvoření světa. Eliade dochází k názoru, že na světě se neděje nic nového, vše je jen opakováním archetypů. „*Minulost je jen prefigurací budoucnosti. (...) čas pouze umožňuje věcem, aby se objevily a existovaly.*“¹⁰⁷

Zlom ve vnímání času archaického člověka, který odmítá „dějiny“ a žije podle svých archetypálních vzorů, nastal s příchodem křesťanství. Křesťanská víra změnila pohled na negativní události v životě a dala jim duchovní smysl (tzv. valorizace utrpení). Primitivní člověk přijímal pohromy jako trest a ve snaze tyto katastrofy zapudit, vyhledal pomoc kouzelníka apod. Utrpení se pak stávalo snesitelnějším, byla-li známa jeho příčina, na tomto principu staví např. indická koncepce kauzality – karma. Karma znamená, že svým konáním formujeme vlastní osud. Veškeré dobré i špatné skutky se zpětně odrazí v našem životě a jsme to my sami, kdo má život ve vlastních rukou.

Snaha vysvětlit určité události dřímá v člověku od nepaměti. Náboženství dalo lidem možnost, jak si negativní osudy ospravedlnit. Proroci valorizací dějin dali konkrétním historickým událostem smysl a tato boží vůle se stala projevem Boha na zemi. Vždyť sám Kryštof Kolumbus využil „boží vůli“, aby tak ospravedlňoval veškerá příkoří, která páchal on či jiní conquistadoři.

Dá se říci, že bůh pro křesťany a Židy představoval to samé, co pro dávné společnosti první (mytický) hrdina. Prorocké pojetí času již není cyklické, ale upřednostňuje historický čas: „*Mojžíš přijímá ‚Zákon‘ na jistém ‚místě‘ a v určitý ‚den‘. I zde jde pochopitelně o archetypy, ale v tom smyslu, že tyto události, povýšené na exemplární, budou opakovány, teprve až se časy naplní (...).*“¹⁰⁸

¹⁰⁷ Ibid., s. 62.

¹⁰⁸ Ibid., s. 71.

Křesťanské náboženství upřelo svůj zrak do budoucnosti, kdy smrtí a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista byly definitivně vykoupeny lidské duše, ale i historické události, které vedly k tomuto momentu. Na rozdíl od archaických společností, které se bránily a anulovaly dějiny, křesťanské náboženství dějiny neanuluje, ale dalo jim „(...) *eschatologickou funkci, ale mohou být snášeny jen proto, že je známo, že jednoho dne skončí. Dějiny tak nejsou anulovány vědomím, že žijeme ve věčné přítomnosti (...), ani pomocí periodicky opakovaného rituálu (např. rity na začátku roku aj.) - ale jsou zrušeny v budoucnosti.*“¹⁰⁹

Otázka po smyslu dějin přináší s sebou i důsledky historických událostí, stejně tak hledání odpovědi, jak dějiny snášet. Ať už jsme dějiny ignorovali, nebo je přijali jako nevyhnutelné, daly se “vydržet“ pouze tehdy, když měly smysl. Odpovědět jsme se snažili skrze astrologii, boží vůli či filosofii. Rozdílly jsme formulovali do dvou základních koncepcí společnosti: antihistorické – tradiční a té, která vědomě dějiny utváří – moderní. Nakonec na základě silného křesťanského vlivu došlo ve 12. a 13. století ke sloučení těchto dvou koncepcí: „(...) *věřili, že cykly a periodicity světových dějin se řídí astrálním vlivem, ať je tento vliv poslušen vůle Boha a je jeho nástrojem v dějinách (...).*“¹¹⁰ Tato tendence byla změněna až v 17. století, kdy se začíná prosazovat vývoj dějin, jež je korunován evoluční teorií v 19. století.

V dnešní době, podle Eliadeho, se za „dějiny“ dají pokládat samotné archetypy, jestliže se staly a odehrály v určitém čase. Mýtus představuje pouze opakování činů určitého hrdiny v mytické době. Tvůrčí člověk je historický, přijímá zodpovědnost za své činy, koná tak z vlastní vůle, je svobodný. Na obranu archaického člověka by se dalo podotknout, že moderní člověk je naopak nesvobodný ve svém vztahu k dějinám,

¹⁰⁹ Ibid., s. 75.

¹¹⁰ Ibid., s. 92.

neboť se od nich nedokáže oprostít, je neustále vystavován strachu z dějin. „*Archaický člověk se naprosto oprávněně pokládá za tvořivějšího, než je člověk moderní, který svou tvořivost spatřuje jen vzhledem k dějinám.*“¹¹¹

Archetypy a opakování jsou překonány vírou, která dává člověku svobodu a ospravedlnění z „hrůz dějin“. Náboženství, jak říká Eliade, nabízí svobodu a jistotu, protože dává naději, že vše, co se stalo, má význam.

Zasadit Eliadeho myšlenky a výsledky jeho bádání do doby Kryštofa Kolumba se může na první dojem zdát neproveditelné. Ale jak vyplyne z jednotlivých závěrů, Eliadeho pojetí společnosti, duchovna a v neposlední řadě mýtu se prakticky zcela reflektovalo do Kolumbovy doby. Jak?

Samotné rozdělení společnosti na tradiční a moderní je zcela totožné s tím, jak se Evropa, respektive Španělsko, diferenciovalo od domorodců. Předsudky vůči jiné barvě pleti, oblečení a zvykům ze strany dobyvatelů, kteří jednoznačně odmítli jakékoli míšení původní a nové kultury. Automaticky se považovali za ty vyspělejší a schopnější, ačkoli aby si udrželi tento status “moderního“ národa využili svých zbraní a válečných dovedností.

Dalším společným, a jak již bylo podotknuto, významným bodem je vztah k nadpřirozenu. Zatímco archaické společnosti hledali *něco*, čím by vysvětlili bouře, povodně aj. a křesťanství jim toto vysvětlení posléze dávalo, o několik století později se náboženství v rukou conquistadorů stalo nástrojem manipulace a přesvědčení. Bylo zneužito za účelem obohatit se, rozšiřovat území a zároveň udržet dobré styky s Králi. Právě obsazování území, podle Eliadeho, bylo ve jménu víry zneužíváno nejvíce. Osídlení nové půdy bylo pro tradiční kultury opakováním aktu Stvoření, ale podstatný rozdíl je v tom, že to byla půda doposud

¹¹¹ Ibid., s. 100.

nikým neobhospodařovaná. To se nedá říci o Americe, zemi Indiánů. Z duchovního hlediska i u španělských dobyvatelů převládalo přesvědčení, že svým příchodem nastolují pořádek (kosmos) a nový řád, místo dřívějšího divokého života Indiánů (chaos). Jak jsme se z Eliadeho eseje dozvěděli, právě výstavby chrámů a různé pojmenování míst symbolizovalo přechod od chaosu ke kosmu. Jak hluboce byli Španělé přesvědčeni o tom, že šíří boží posláním či do jaké míry plnili pouze příkazy se nelze dopátrat. Ale jisté je, že náboženství, které na jednu stranu bylo u tzv. primitivních společností útěchou před utrpením, v době Kolumbových výprav utrpení šířilo. Až téměř o padesát let později upozornil na devastaci původních obyvatel a zneužívání křesťanských ideálů španělský dominikán Bartolomé de Las Casas, který celoživotně usiloval o legislativní nápravu i o návrat k původním křesťanským ctnostem.

Sama náročná cesta do Ameriky se stala symbolem. Dosáhnout ráje (Ameriky-rajské země) vede napříč oceánem, znamená to dlouhou a vyčerpávající cestu, u níž si nikdo není jistý, zda skončí úspěšně. Kolumbova výprava s prvním krokem na americkou pevninu úspěch znamenala, ale byl to jen začátek. Těžko dosažitelná cesta za zlatem spolu s válkami o něj byla zprvu pouze historickým faktem, který se změnil v "mýtus hrdinů". Eliadeho vysvětlení války coby návratu k prvnímu mytickému hrdinovi, lze alespoň v prvopočátcích Kolumbových výprav považovat za "vtělení se do prvních hrdinů", kteří svými činy bojovali za ráj na zemi. Až opět Las Casas ukázal, po několikaletém rajském vystřízlivění, co tyto boje způsobily.

Nejen Mircea Eliade na různých mytických příkladech prokázal, že lidská paměť neudrží vždy původní informaci a že další posluchači si různé události upravují (i nechtěně). Lidé rádi šíří pozměněné příběhy, neboť jejich obsah bývá pro posluchače zajímavější než příběh tak, jak se skutečně odehrál. S domýšlením a úpravou faktů neměl problém ani samotný Kryštof Kolumbus. Z *Deníků* a *Listů Králům* (viz dříve) se lze

dočíst o hojnosti a nadbytku všeho, oč si budou Králové žádat. Právě úpravou skutečností a fakt, že nová země je tak daleko, připravil ty “nejlepší podmínky“ k šíření mýtu o zemi zaslíbené. Panovníci měli přirozeně zájem o co největší území. Jejich starost o blahobyt země se stávala menší díky zprávám o dostatku zvířat, půdy a také jakýchsi Indiánů, kteří později budou využíváni jako otroci. Mýtus o ráji na zemi se stal skutečností a “boží vůle“ byla naplněna.

3.3.4. MYTICKÝ EDEN

Zpráva o Novém světě se šířila rychle, ale pro běžného Evropana byla Amerika zemí natolik vzdálenou, že se stávala spíše symbolem zahaleným mýty a legendami. Amerika, aniž by to sama tušila, byla pro mnohé zemí zaslíbenou: „¿Era la tierra que buscaba desde tiempos bíblicos?“¹¹² Je zcela přirozené, že vyvstala tato domněnka s náboženským podtextem. Zprvu stereotypní zprávy se s postupem času rozšiřují o záznamy o ptactvu, zvířatech, zpěvu slavíků, spatření raka či „bílého ptáka, kterému říkají rabo de junco;“¹¹³ a začíná hojně využívat přirovnání „(...) y era el tiempo como por abril en el Andalucía.“¹¹⁴ Popisuje zelené stromy, mnoho vodních toků a různé druhy ovoce. Několik těchto výroků, kterými Kolumbus prokládá své záznamy, podporuje představu hledaného rajského ostrova: dobré podnebí, zpěv ptáků, průzračná voda apod. Tento první popis Nového světa zakládá ustálený obraz – topos. Tj. výrazové schéma s pevně danými motivy, které navazuje na antickou tradici tzv. toposu líbezného místa, *locus amoenus*¹¹⁵. Locus amoenus, již s antickou tradicí, můžeme zkráceně definovat slovy *lugar agradable*, tedy ideální místo lásky a žití,

¹¹² Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica*. Op. cit., s. 13.

¹¹³ Kolumbus, Kryštof. *Cesty Kryštofa Kolumba. Deníky, listy a dokumenty*. Op. cit., s. 93.

¹¹⁴ Colón, Cristobal. *Diario de Colón*. Op. cit., s. 10.

¹¹⁵ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Op. cit., s. 125-6.

kde příroda je v naprosté rovnováze s lidskými potřebami a pocity. Zde je vtisknuta do literatury silná představa Ameriky coby rajského místa, které je opřeno o fascinující popis přírody: „(...) jsou zahrady plné stromů, nad které jsem krásnějších v životě neviděl.“¹¹⁶

Právě Kolumbův literární styl, se kterým podává zprávy o Novém světě, podněcuje obnovu mýtu – úžasná krajina, jiné klima a lidé: „*Era imposible que no comenzaran a germinar en el pecho del Almirante sensaciones de aproximace al Paraíso Terrenal.*“¹¹⁷ Představa Nového světa jako synonymum biblického ráje sílila díky kráse krajiny i odlišnosti domorodců. Mýtus Edad de Oro se přeměnil v zemský ráj, který šířily Kolumbovy listy. Fantazie a skutečnost se mísí, jak rozeznat, co přichází z Evropy a co je již ryze americké?

Obraz ráje má dualistický charakter. Můžeme ho chápat jako ztracený ráj (minulost), nebo nebeský ráj (budoucnost). Odstup času navádí člověka si minulé vzpomínky idealizovat. Aínsa píše o “přehodnocování času“ – zkrášlenou minulost promítáme do budoucnosti, která se stává přítomností. Dochází k závěru, že hranice mezi vzpomínkou a nadějí je tenká: „(...) vzpomínky na lepší časy napájí představu budoucnosti, což umožňuje včlenění návratných mýtů starověku do vize budoucnosti (...), který se nachází v podtextu většiny utopických projektů.“¹¹⁸ Mexický esejist a Alfonso Reyes dodává, že je v přirozené povaze člověka představovat si, že jsme z lepší doby a kráčíme směrem k ještě lepší epoše. Utopie se tedy může projektovat jak do budoucnosti, tak do minulosti. Tím definoval utopii retrospektivní a předjímavou¹¹⁹. Reyes si představoval „(...) vizi latinskoamerické kultury jako harmonické splyvání tradic

¹¹⁶ Ibid., s. 106.

¹¹⁷ Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica*. Op. cit., s. 27.

¹¹⁸ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 37.

¹¹⁹ Ibid., s. 37.

*v tavicím kotli dějin, kde minulost je naší přítomností a člověk je roubem předků.*¹²⁰

Jenže střet s americkým územím představuje odlišnou realitu, která vede ke zklamání, a tak se stává zemí nepřátelskou. Nastalý chaos, nepochopení pravidel v jiné zemi střídá představa pekla: „*Obrazy původního utopického projektu, země zaslíbené a ztraceného ráje, jsou pojímány protichůdně.*“¹²¹

Pozdní objevení Nového světa chtělo znovuobjevit ztracený ráj a zemi zaslíbenou, navrátit se k počátkům a k prvotním ideálům křesťanství. Rodí se mýtus adamovský či tzv. „dobrého divocha“, který představuje prvotního křesťana. Budovatelé Nového Jeruzaléma pevně věří, že „*dobudou chléb svůj v potu tváře*“¹²², ale na druhé straně s mečem v ruce se nestydí bojovat ve svůj vlastní prospěch za vidinou zlata.

Kryštof Kolumbus si uvědomoval, že splnil poslání, které si dal za cíl, totiž najít pozemský ráj: „*Nedomnívám se, že pozemský ráj má podobu strmé hory, (...) myslím spíše, že je na vrcholku, (...) a že cesta tam, stoupá ponenáhlu z veliké dáli.*“¹²³

3.3.5. DĚJINY A UTOPIE

Do jaké míry mají dějiny vliv na posouvání hranic v jistém historickém momentu? Aínsa na otázku odpovídá pozitivně; utopie jako vzor společnosti je schopná „*ovlivnit tok dějin*“ a „*inspirovat ty, kteří drží moc.*“¹²⁴ Projekt utopie musíme vnímat s ohledem na dobu, ve které je navrhována. Zasahuje do politiky, náboženství, je silně spjata s mýty a literaturou. Je svědectvím dané historické doby. Místo, odkud je utopie tvořena a kam se má promítat tvoří vzájemný vztah. Rodí se dualita reality a vysněné skutečnosti: „*(...) dualismus reality a ideality zakládá utopický*

¹²⁰ Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (výbor latinskoamerických esejů). Mladá fronta: 2004, s. 98

¹²¹ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. op. cit., 89.

¹²² Ibid., s. 110.

¹²³ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. op. cit., s. 126.

¹²⁴ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. op. cit., s. 105.

úmysl, to jest bytnost každé utopie: popřením přítomnosti navrhuje možný obraz budoucnosti.“¹²⁵

Amerika začíná od nuly, je na začátku dějin. Ne nadarmo je označována jako kontinent mládí a budoucnosti. Ovšem téma historie či dějinnosti Ameriky se stává centrem polemik a to nejen z důvodů opomenutí předhispánské minulosti, ale hlavně proto, že Amerika by měla dostat šanci tvořit dějiny vlastní, nikoli evropské. S tímto názorem se ztotožňuje například Leopoldo Zea. Tento mexický filosof, který se věnoval také dějinám idejí v Latinské Americe, se kriticky stavěl k cizím, přejatým vzorům. Je spjat s otázkou hledání vlastní identity Iberoameriky a její sebereflexe. Svou interpretaci dějin představil ve své eseji *América Latina: largo viaje a sí misma* časopisecky vydané v roce 1977.

O schopnosti tvořit samostatné hispanoamerické dějiny píše ve složitém 19. století Simon Bolívar ve svém *Dopise z Jamajky*¹²⁶, reprezentující vzpruhu v podobě samostatnosti a politické jednoty, které se nedočkal. Často nazývaný El Libertador, vůdce bojů za nezávislost, se prosadil svými politickými proslovy a dopisy. Jeho tzv. *osvobozenecký projekt* staví na nezávislé budoucnosti, demokracii a jednotě Hispanoameriky. Proslulá *Carta de Jamaica* z roku 1815 prosazuje hledání vlastních způsobů, improvizaci a naopak odmítá jakoukoli nápodobu. Vzpomíná biskupa z Chiapasu a apoštola Ameriky Las Casase, bez jehož dokumentů by nebylo svědectví o barbarství, kterého se „dopustili Španělé na rozlehlé polokouli Kryštofa Kolumba.“¹²⁷ Bolívar kriticky odmítá jakékoli budoucí spojení se Španělskem, které nazývá macechou. Zpřetrhané španělsko-americké vazby pojí čistá nenávisť, a ačkoli se zdá být situace beznadějná, věří ve vítězství a v to, že Evropa nebude podporovat utlačování nejkrásnější části zeměkoule. Neustálé krveprolévání nedovoluje

¹²⁵ Ibid., s. 45.

¹²⁶ Celá tato pasáž se opírá o: Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (Výbor iberoamerických esejů). Praha: Mladá fronta, 2004, s. 28-41.

¹²⁷ Ibid., s. 28.

Americe postavit se na vlastní nohy, „*Evropa by pro Španělsko udělala dobrý skutek, kdyby ho odvrátila od neústupnosti a svévole.*“¹²⁸ Poté, co se vyjádřil kriticky ke vztahu Evropy a Španělska, útočí slovy na „bratry ze severu“, netečné diváky, kteří nechtějí pomoci. Bude to nevědomost, omyly a nejistota, která zpečetí osud a naděje Američanů. Ale neodvažuje se více prorokovat, zdá se mu to být odvážné. Přirovnává stav Ameriky k rozpadu Římské říše, s tím rozdílem, že její obyvatelé se dokázali opět zmobilizovat a znovu vybudovat své říše s potřebnými politickými změnami. Ale na čem mohou stavět obyvatelé amerického kontinentu, když „*nejsme ani Indiáni, ani Evropané, nýbrž cosi mezi legitimními vlastníky země a španělskými uchvatiteli (...).*“¹²⁹ Burcuje lid, aby již nebyl pasivní, zajímal se a vymanil se ze „*stavu dětství, pokud jde o veřejnou správu.*“¹³⁰ Přiznává, že nebude snadné získat svobodu a pokud se to podaří, pak ji udržet v rovnováze, ale není jediný důvod, podle Bolívara, ztrácet naději. Kdo to dokáže? Pouze vzdělaný a usměrněný lid. Zároveň si nepřeje, aby Amerika byla velkou republikou nebo společnou monarchií. Preferuje rozdělení do sedmnácti států a politické zřízení formou republiky. Neboť z historie víme, že menší republiky byly trvalejší. Domnívá se, že je to přání nejen jeho, ale i všech Američanů a neodporuje ani evropským záměrům. Jakékoli míšení monarchie či jiných politických systémů nedoporučuje, Američané nemají dostatek zkušeností, aby dlouhodobě udrželi stav klidu. Simon Bolívar si troufnul nastínit svoje vlastní představy o budoucnosti Ameriky, vyzdvihuje hrdinu Las Casase, po němž by se jmenovalo jedno z významných měst, píše o zcivilizování divochů i o novém státu Kolumbie, které by svým jménem připomínalo „*(...) výraz spravedlnosti a vyjádření díky tvůrci naší polokoule.*“¹³¹ Republika Chile si dokáže jako jediná udržet svobodu a bude

¹²⁸ Ibid., s. 29.

¹²⁹ Ibid., s. 31.

¹³⁰ Ibid., s. 31.

¹³¹ Ibid., s. 38.

chráněna proti ostatním zemím, které by mohly ohrozit politickou a náboženskou jednotu této země. Naopak Peru bude zmítáno dvěma hrozbami: zlatem a otroky; jeho vrcholem bude získání nezávislosti. Celkově bude proces zrovnoprávnění úspěšný, vytrvají republiky, velké monarchie čekají revoluce. Bolívarovým přáním zůstává vytvořit z Nového světa jediný stát, neboť stejné zvyky, jazyk a víra by to umožňovaly. Tato konfederace a jediná vláda by řešila otázky válek a míru. Jednota zemí a vzdělanost lidí, následování inteligence a reformátorství proti konzervatismu jsou klíčovými myšlenkami Simona Bolívara. A přestože je jeho dopis velmi emotivní, nezůstal pouze u slov, ale svými činy dokázal být i slavným politikem a vůdcem. Slabá informovanost v tehdejší době o rozmanitých problémech regionů přivádí Bolívara k pochybám, ztotožňuje se s Montesquieovým názorem: „*Je těžší zbavit národ otroctví než zotročit národ svobodný.*“¹³² Přesto neztrácí naději a věří v prosperitu Jižní Ameriky.

Nejen Bolívarova slova mění soudobou situaci, ale mění se i samotné pojetí utopie. Bojovníci za nezávislost jsou přesvědčeni, že Amerika drží osud ve svých rukou a že se stává součástí vlastní historie. V době kolonialismu je subjektem snů a ideálů, ale od devatenáctého století tvoří vlastní dějiny. Uvědomme si, že „*(...) všichni latinskoameričtí myslitelé chápou svůj kontinent vždy jako součást západní civilizace. Ovšem vymezují jej oproti Evropě a USA (...).*“¹³³ Snahy odtrhnout se navždy od Evropy dokazuje Martího heslo této doby *naše Amerika*, jež se stalo symbolem. José Martí, další z řady spisovatelů, který svá slova proměnil v činy, je mimo jiné kubánským básníkem a esejistou. Jako jeden z mála přijal španělskou koloniální minulost a indiánskou tradici. Prosazuje kulturní svébytnost Ameriky tím, že odmítá jakoukoli závislost na USA, dokonce ve Spojených

¹³² Ibid., s. 35.

¹³³ Housková, Anna. „Utopie Ameriky“. *Svět literatury*, 2005, roč. XV, č. 31.

státech spatřuje větší hrozbu, než kdy bylo pro Hispánskou Ameriku Španělsko. Ačkoli politicky se mu spolupráce se severní mocností přičí, našel v ní literární inspiraci a řadu přátel. Esej *Nuestra América* (1891) burcuje k radikálnímu boji se zbraní v ruce, kde nepřátelé se musí stát přáteli, cizí lidé bratři apod. Všichni musí vyrazit, „(...) *aby neprošel obr se sedmimílovými botami!*“¹³⁴ Nesmí chybět víra v budoucnost, neboť její nedostatek zahubí syny Ameriky.

Martí užívá přirovnání, symboliky a oproti době, kdy Španělé zabíjeli Indiány ve jméno svého království, tvrdí, že všichni jsou synové Ameriky, a proto by se nikdo za ní neměl stydět, i když má „*indiánskou zástěru po matce,*“ jak líčí ve své eseji¹³⁵. Největší hanbou je útek ve chvíli, kdy vlastní země potřebuje pomoc. Přirozenost přírody a lidí staví na první místo a s ohledem na tyto aspekty by se měla formovat i budoucí vláda země. Vše uměle dosazené (myšleno dovezené z Evropy) bude přemoženo. „*Není bitvy mezi civilizací a barbarstvím, nýbrž mezi falešnou erudicí a přírodou. Přirozený člověk je dobrý a ctí a oceňuje vyšší inteligenci, pokud tato inteligence nevyužívá jeho poddajnosti k jeho škodě (...).*“¹³⁶ Vzdělání a založení univerzity povede k tomu, že se naučíme vládnout a budeme čerpat z přirozených prvků země. Historie Inků je historie “amerického Řecka“ a tu je potřeba dokonale znát, stejně jako ducha země. Importované myšlenky, byť sebevíce vzdělaného jedince, mohou být horší, než rozum vesnického domorodce. Sebekriticky líčí Hispánskou Ameriku, její pýchu a neúctu k domorodému obyvatelstvu, která jen posiluje “tygra“, který číhá na severu. Až poeticky laděná esej nese vedle zmíněných myšlenek i heslo “*crear/tvořit*“. Nová generace, která touží po změně, neimituje, ale sama, i když budou první pokusy neúspěšné, koná. Jmenuje změny, které Amerika prožívá. Rovnováha, krása, přirozenost a

¹³⁴ Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (Výbor latinskoamerických esejů). Op. cit., s. 56.

¹³⁵ Ibid., s. 56.

¹³⁶ Ibid., s. 58.

na druhé straně hladový tygr, sedmimílový obr či jedovatý luxus. Martí jednoznačně svými revolučními idejemi nejen literárně, ale i duchovně obohatil Jižní Ameriku. Neuvěřitelný myšlenkový pokrok, který hlásá do společnosti, by byl v Kolumbově době trestuhodný. Hodnoty se změnily – vymítit protiklady a rasovou nesnášenlivost, čelit historii země již ne s palmou zbraní, ale s duchovními zbraněmi se postavit po bok Indiánů; Martí dodává: „*Stejná a věčná duše tryská z těl různých se formou i barvou.*“¹³⁷

Klasický text o utopii a dějinách *La utopía de América* napsal ve dvacátých letech 20. století myslitel původem z Dominikánské republiky Pedro Henríquez Ureña. Ačkoli s myšlenkami Josého Martího a dalších současníků souhlasí a navazuje na ně, vnímá utopii jinak: „*Není to projekt do budoucna, nýbrž historický prostor, který zde byl dříve než jednotlivé národy.*“¹³⁸ Se svým osobitým smyslem pro historii a s vírou v hispanoamerickou jednotu hledá harmonii „*(...) ve společném jádru, otevřeném různým možnostem.*“¹³⁹ Pointou je porozumět, mít společný cíl, spolupracovat a dosáhnout dokonalosti. Působí optimisticky, naivně či idealisticky, neboť nehovoří o rozdílnostech, ale o soužití, nepreferuje jedno nebo druhé, ale vše sjednocuje. Jeho hluboký smysl pro historii ho nutí přijmout americkou minulost takovou, jaká je včetně indiánské tradice a odkazu: „*(...)nevíme, kolik toho od Indiánů máme: dosud neumíme myslet jinak než v kategoriích evropské civilizace.*“¹⁴⁰

¹³⁷ Ibid., s. 62.

¹³⁸ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Op. cit., s. 77.

¹³⁹ Ibid., s. 79.

¹⁴⁰ Ibid., s. 80.

Shrňme Ureňovo pojetí utopie do nejdůležitějších bodů:

- a. Touha po dokonalosti, založená na stabilitě.
- b. Odmítá ideu mladého národa (nemá počátek). Součástí hispanoamerické identity je předhispánská a koloniální minulost.
- c. Hispanoamerická kultura je součástí neukončených dějin (nemá konec).¹⁴¹

Leopoldo Zea ve své eseji *Latinská Amerika: Dlouhá cesta k sobě samé* vysvětluje dualitu kultur tím, že nedošlo k asimilaci, ale k násilnému spojení. Domnělé vztahy pán-sluha, dobyvatel-dobývaný, kolonizátor-kolonizovaný symbolizují přiřazení “vyššího“ k tomu, co je považováno za “nižší“¹⁴². Dochází k vnitřnímu konfliktu, neboť vyhnancem se stává kdokoli narozený v Americe, i když mu v krvi koluje krev Španěla. Akceptování rolí, tj. že Indián je automaticky brán za podřízeného a kolonizátor přebírá roli vládce nad těmito tvory, vede k vnitřní rozpolcenosti domorodce, který není považován za rovnocenného. Leopoldo Zea spatřuje neobyčejné kulturní komplikace právě v koloniální minulosti, která byla Americe vnucena. Ve své eseji pohlíží na Indiána jako na osobnost, která je automaticky degenerována tím, že je narozena v Americe. Žije s tím, že patří do podřadné rasy, která ve srovnání s Evropanem není rovnocenná, je plná předsudků. Chce být součástí “důstojné“ společnosti, která na domorodce působí jako cizí vzor. Zea apeluje na to, že přijetím koloniální minulosti je možné dosáhnout změny. Upozorňuje, že Evropa sama je míšenecká, a tak tento “problém“ na americké půdě je neopodstatněný. „Nyní se jedná o kulturu, jež se považuje za nadřazenou, tudíž není schopna asimilovat jiné kultury ani být asimilována. Takovou

¹⁴¹ Ibid., s. 80.

¹⁴² Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (Výbor latinskoamerických esejů). Op. cit., s. 224.

*kulturu s sebou přinášejí iberští dobyvatelé 16. století. Byla sice připravena začlenit lid objevených zemí, ale vždy za předpokladu, že se zřekne svých vlastních kulturních projevů.*¹⁴³

Přesvědčovali Indiány, že odmítnutím minulosti, odmítají také zlo, a tak začíná výstavba křesťanských chrámů a křížů.

Míšenectví je chápáno jako přijetí nižší rasy, to v našem případě znamená, že evropská nadřazená kultura by měla být zkombinována s podřadnou indiánskou. Proto Evropané nechtějí, aby došlo k asimilaci, Indiáni jsou součástí toho, co Amerika nabízí, a tak stejně jako například příroda, budou využiti k nastolení civilizace. Nicméně názor, že *„španělská kultura a dějiny byly i dějinami a kulturou Španělů v Americe,*¹⁴⁴ jak říká Andrés Bello, významný esejista, politik a filozof, který poukazuje na to, že jakákoli reakce Hispanoameričanů je reakcí Španělů samých. Bello prosazoval přijetí kulturní tradice asimilací, což bylo součástí tzv. konzervativního projektu.

Fernando Aínsa používá termínu transkulturace – tj. interakce mezi styčnými kulturami, které prochází proměnou: *„To, co je považováno za ztrátu původní kulturní identity, může být obohacením novou společností nebo obohacením nové společnosti, alternativou kulturního pluralismu (...).*¹⁴⁵ Na příkladu, který uvádí, tedy emigrace a vyhnanství, což jsou podle Aínsy dvě hlavní struktury, které ztvárňují dějiny utopie, představuje exulanty, kteří při návratu do své vlasti, obohatili svou zemi *„(...)globálním náhledem na národní problematiku, a to díky odstupu, v němž žili.*¹⁴⁶ Vzorem těch, kteří se z exilu vrátili do své země, aby ji obohatili o své zkušenosti, jsou například: Andrés Bello, Simon Bolívar či Domingo Faustino Sarmiento.

Odlišným projektem byl tzv. civilizační projekt, který navrhuje převzít vzory z jiných zemí jako např. z Anglie, Francie a

¹⁴³ Ibid., s. 226.

¹⁴⁴ Ibid., s. 229.

¹⁴⁵ Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 95.

¹⁴⁶ Ibid., s. 96.

Spojených států amerických. To znamená zcela odmítnout minulost, včetně míšenectví s Indiány, neboť představovala historii cizí společnosti. Podle těchto myslitelů a zástupců civilizačního projektu je čas "začít od nuly" a využít zkušeností vyspělých zemí. Chtějí dohnat pokrok ostatních států a převzít to, co se jinde osvědčilo. Napomoci měla velká hesla tehdejší doby a vzdělání. Vznikají nové směry jako pozitivismus či pragmatismus.

„*Nic společného s minulostí, s neotesaným Španělskem, zotročeným černochem a divošským Indiánem. Ale tím méně s míšencem těchto ras.*“¹⁴⁷ Základní myšlenka, aby se z Jižní Ameriky stala moderní civilizace, je jistě žádoucí, ale vždy se pojila s vazbami typu: podřídit se, přijmout závislost, poručníctví či slovy Leopolda Zey "být pobočkou". Přidalo-li se k tomu kontroverzní téma anulování minulosti, spojeno s názory o ztrátě vlastní jihoamerické identity, je více než zřejmé, že cesta za naplněním tohoto projektu byla velice nesnadná. Obavy, že španělská nadvláda bude nahrazena nadvládou anglosaskou, byly opodstatněné. José Enrique Rodó, uruguayský politik a spisovatel, vyjádřil pochybnost, zda se Hispánská Amerika dokáže zorientovat v nových možnostech, které jí jsou ze severu nabízeny tak, aby nebyla opět závislá na jiném impériu. Podaří se Jižní Americe asimilovat severoamerické zkušenosti či sama bude asimilována Severní Amerikou? Pravdou zůstává, že není zcela možné ignorovat staletí španělské nadvlády, války proti domorodcům. Vymýtit dávné tradice či zapomenout na dobyvatele nelze. Uvědomovali si chyby svých předků, ale nesnažili se je akceptovat, místo toho se za ně styděli a nyní by chtěli žít pouze nezávislou přítomností. Toto přání Ameriky, coby *tabula rasa*, je nereálné, spíše utopické. Dle mého názoru se politický režim změnit ze dne na den dá, ovšem specifickou mentalitu jihoamerického národa nikoli. Vlastní identita, hrdost či

¹⁴⁷ Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (Výbor latinskoamerických esejů). Op. cit., s. 231.

patriotismus hrají spíše psychologickou roli v utváření “nové Ameriky“, ale jak by řekl José Martí: „*Duch vlády musí být duchem země. Forma vlády musí být v souladu se samotným utvářením země. Vláda není nic jiného než rovnováha přirozených prvků země.*“¹⁴⁸

Vztah mezi utopií a dějinami je v Latinské Americe silnější, než kdekoli jinde na světě. Proč tomu tak je, vysvětluje následující shrnutí Pedra Henríqueze Ureñi:

- a) Es una cualidad de una cultura concreta, la europea, que desde la Antigüedad, con su idea del posible mejoramiento humano en la vida terrena, tiene la “inguietud del perfeccionamiento instante“ – que no existe en otras culturas, basadas en la estabilidad.
- b) La utopía no tiene comienzo. Pedro Henríquez Ureña rechaza la idea del pueblo joven, o sea la ilusión utópica de “comenzar desde cero“. Su visión de los países hispanoamericanos está anclada en su pasado colonial y precolombino.
- c) La utopía tampoco tiene fin. No es una utopía escatológica, no propone un mundo feliz que termine la historia. La concepción de la cultura hispanoamericana está sumergida en la historia inconclusa.¹⁴⁹

Dva významné projekty – konzervativní a civilizační – byly vzpomenuty v předchozím oddílu, neboť nabízely odlišné vnímání minulosti Hispanoameriky. Proces osvobození latinskoamerických zemí s sebou přináší kulturní a politický příliv nových směrů a vlivů. Před přehnanou moderničností a extrémní touhou po pokroku varoval mexický básník a esejista Octavio Paz. Ten vychází z vlastních zkušeností, práce diplomata, ale také z podstaty vlastní národnosti byl k

¹⁴⁸ Ibid., s. 234.

¹⁴⁹ Housková, Anna. *Visión de Hispanoamérica*. Universidad Carolina de Praga, Editorial Karolinum, 2010, s. 92.

problémům spojených s identitou a jedinečností Hispanoameriky vnímavější. Cit rodilého Mexičana vede Paze k tomu, aby se kriticky stavěl proti statistikám sociologů či jiným demografickým vzorcům. Považuje za nelogické, aby například tabulky prosperity zemědělství určovaly, zda je národ součástí rozvojové či rozvinuté země. Adaptace cizích modelů je pro Paze nepřijatelná, ačkoli do určité míry uznává, že rozvoj „*zrušil sice mnohé ze zastaralých nesmyslných zákazů (...)*“.¹⁵⁰ Mexiko je možná chudé, ale má svého ducha a toho si musí i přes svou „jinakost“ uchovat. Octavio Paz je velice citlivý na výrazy, které Mexiko mohou „zaškatulkovat“ mezi země zaostalé či bídné. „*Dualita není nic přilepeného, falešného nebo vnějšího, je to naše ústrojná realita; bez jinakosti není jednoty. Ba více, jinakost je projevem jednoty, je to způsob, jakým se tato jednota rozvíjí.*“¹⁵¹

¹⁵⁰ Ibid., s. 236.

¹⁵¹ Ibid., s. 236.

ZÁVĚREM

Krátký historický nástin událostí nás uvedl do života a doby admirála Kryštofa Kolumba, jehož výpravy měly za následek objevení Ameriky. Tento fakt byl převratný v mnoha ohledech: od šíření španělského území a moci, po změnu myšlení samotných aktérů na obou kontinentech. Sféra uvažování a následný vliv na podkladě Kolumbových lodních deníků byla základním předmětem práce. Všechna uvedená témata vždy vycházela z obsahu a odkazu *Deníků*, jehož elementární dokumentární funkce byla v mnou analyzovaných kapitolách popsána a také jsem dospěla k závěru, že v dalekosáhlém důsledku potlačena. Neboť Kolumbův styl vedení lodních deníků je citově zabarven, obsah je hyperbolizován a z autorových zpráv je znatelná prokazatelná účelovost: „*Je to země věru neobyčejná: je tu nespočetné množství velikých řek, vysoké hory a rozsáhlé nížiny; soudím, že je zde zeleň po celý rok.*“¹⁵² Dále: „*Mnozí z nich nosili na šiji kousky zlata a někteří měli na pažích zavěšeno několik perel. Při pohledu na ně jsem se velice zaradoval.*“¹⁵³ Nebo: „*Jasnosti, je vám dobře známo, jak horlivě jsem vám sloužil a jak i nyní dnem i nocí pro vás pracuji. Prosím snažně Vaše Milost, aby mi naznačila, jaké odměny se mi za to dostane.*“¹⁵⁴

Veškerá Kolumbova vlastní iniciativa při psaní *Deníků* dala vyvstat otázkám jako například: kdy vznikla hispanoamerická literatura a zda je právě Kolumbus jejím prvním autorem. Výše popsané, dle mého názoru, potvrdilo, že admirálův osobní zásah do dokumentu za vidinou vlastního prospěchu v podobě zlata, vedoucí postavení atd., zapříčinil, že Kryštofa Kolumba můžeme považovat za prvního hispanoamerického spisovatele. Paradoxem

¹⁵² Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 307.

¹⁵³ Ibid., s. 46.

¹⁵⁴ Ibid., s. 546.

zůstává, že Amerika pro něj byla do smrti Indií a po tomto literárním prvenství ani nikdy netoužil.

Kolumbova vypočítavost a vědomí toho, že ví, co se Katoličtí králové chtějí z jeho dopisů dočíst (rozšíření španělského impéria, obohacení královské Koruny, šíření křesťanství apod.), dávala a udržovala v panovnících naději. Právě naděje a s ní spjaté nesplněné sny proměnily Ameriku v zemi předurčenou vybudovat na ní lepší budoucí svět. Amerika se stala skutečným prostředkem pro zrealizování utopie. Tato práce pátrala po kořenech utopického myšlení jako takového a definovala pojem utopie s ohledem na Platónovu spravedlivou společnost a v podkapitole věnované *Utopii* Thomase Mora byl tento termín konfrontován s novým renesančním pojetím. Rozbor Morova díla obohatil naši práci tím, že z utopického myšlení se stal literární žánr, a tak legitimně propojil utopii s literaturou. Nejdůležitější pro účely této práce je v Morově knize lokalizace samotného ostrova, který se nachází někde u Ameriky.

Spojení *americká utopie* či *utopie Ameriky* se stalo samostatným termínem, o jehož specifičnosti se podrobně rozepisují ve stejnojmenné podkapitole. Málo pravděpodobné se nyní stalo skutečností, ale jak s Amerikou bude naloženo dál? Je možné, aby na Zemi byl onen *locus amoenus*, aby doposud anonymní *ne-místo* skutečně představovalo *to, co má být?*

Dávnověká touha pocházející z minulosti, doprovázená silnou vírou vystihuje podstatu mýtu. Konfrontace obou termínů usnadnila orientaci v daném tématu. Jak mýty dávno minulé a přání lepší budoucnosti ovlivnily soudobou společnost a do jaké míry se konkrétně promítly v Americe? To popsala příslušná kapitola ve vztahu k mytickému edenu. Vazba na mýty a minulost byla podstatnou složkou chápání dějin. Jak tedy vnímat dějiny? Mircea Eliade tvrdí, že přijetím či odmítnutím dějin se rozděluje společnost na primitivní a civilizovanou a dává na výběr ze dvou možností:

- a) dějiny jako sled negativních událostí
- b) dějiny jako posvátné události předurčené bohem, vycházející z boží vůle.¹⁵⁵

Hispanoameričtí esejisté a bojovníci za vyproštění se z pout Španělska v 19. století nazírají na dějiny ve vztahu k Americe odlišným způsobem. Buď chtějí začít vlastní dějiny od úplného začátku, zdlouhavou a těžší cestou, ale samostatně, nebo se poučit z minulosti (např. od USA) a tedy kopírovat cizí vzory. Podle mého názoru osobní zapálenost autorů a jejich emotivnost či citová vazba na rodnou zem jsou při hledání odpovědi na otázku, jakým směrem Ameriku vést, na škodu. Nicméně ani sebevíce vzdělaný Evropan není schopný jednoznačně odpovědět.

Smyslem této práce bylo si uvědomit, že utopie a mýtus nás provázejí od nepaměti a na historickém objevení nového kontinentu dokázat jejich neustálou přítomnost, která se odrazila nejen ve stylu *Deníků*, ale i na povaze tehdejších lidí: „*Mezi posádkou vzrůstala zlatá horečka. V Kolumbově deníku se objevují první zápisky o krádežích a o chamtivosti a nenasytnosti Španělů.*“¹⁵⁶

Tento objev předznamenal, že “směřovat do budoucnosti“ již nejsou pouhá slova útěchy, stala se skutečností a nový prostor tyto představy umocňoval. Hledání ráje, jinak řečeno ideálního prostředí, je pro člověka zcela přirozenou touhou, představa ráje v nás automaticky evokuje ideálnost. Do dnešních dnů toto hledání připomínají strmé cesty k chrámům či vysoko postavené paláce; dosáhnout dokonalosti není jednoduché, jak uvedl Mircea Eliade. Věděli to dávné kultury a Kolumbovy cesty to jen dokazují.

¹⁵⁵ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*.

Op. cit., s. 52-3.

¹⁵⁶ Ibid., s. 33.

Vystavět na novém území lepší svět je utopií. V případě Ameriky je to projekt do budoucnosti stavěn na základech klasického mýtu. Jak se těžko realizovatelné utopické představy spájí s klasickým mýtem, byla jedna z otázek této práce. Dozvěděli jsme se, že opakováním se dávný úkon stává realitou a opakováním reality se stává archetypem. Tak vzniká mýtus a ruší se čas¹⁵⁷. Když se na americké půdě pravidelně objevovali první dobyvatelé, přenesli se tak do mytického Počátku a znovu reaktualizovali dávné mýty. Fernando Ainsa dodává: „*Obnovení prostoru je rovněž oživením dějin.*“¹⁵⁸ V tyto okamžiky byly teoretické znalosti o utopii a mýtu “použity v praxi“. I dnes zakoušíme neustálou tenzi mezi realitou a idealitou, o které se vyjadřuje Ainsa, když hovoří o praktickém zakoušení utopie¹⁵⁹, které nazývá tzv. žité utopie.

Chtěla jsem též poukázat, že mýtus je spjat i s naším stoletím; vztah mýtus – moderní doba 21. století se stále odráží ve zvycích. Dodnes, ačkoli si to jen málokdo uvědomuje, probíhá reaktualizace mýtů i v našich životech: zasazení stromu při narození syna, Velikonoční kuřátka jako symbolika počátku, či rozpuku jara, na střechách novostaveb vidáme mladé stromky, které připomínají budování něčeho nového.

K mýtu se váže čas a paměť: „(...) *vzpomínka na historické události a autentické postavy se po dvou nebo třech stoletích modifikuje, aby mohla vstoupit do praformy archaického myšlení, které nemůže přijmout osobní a která uchovává jen exemplární,*“¹⁶⁰ vystihl Eliade. Nedokonalá lidská paměť živí šíření mýtu, a přestože nelze určit přesné hranice, kdy se z fikce stává realita a naopak, důležitost pravzorů dala průchod tomu, že utopie (spolu s mýtem) se může stát skutečností. Realita dává smysl bytí, a i když Kolumbův *el país maravilloso* se

¹⁵⁷ Ibid., s. 29.

¹⁵⁸ Ainsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 95.

¹⁵⁹ Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (Výbor latinskoamerických esejů). Op. cit., s. 305.

¹⁶⁰ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Op. cit., s. 35.

s příchodem Španělů proměnil na několik desítek let ve válečnou, Indiány zabíjející zemi, tak jak popisuje Las Casas, byla potvrzena klíčová role utopie.

Několikrát zmíněný Las Casas svými svědectvími a šířením tzv. leyenda negra (černé pověsti) zastavil opojení nad americkým rájem. Sám chtěl zachránit Indiány a vrátit křesťanské evangelizaci původní smysl. Nebylo snad i Las Casasovo počínání utopické? Bylo, ale pouze do doby, než císař Carlos V. přijal tzv. Leyes Nuevas (Nové zákony), které upravovaly práva Indiánů. „*Proti nařízení Karla V. protestovali španělští kolonisté v Mexiku. (...) ve čtyřicátých letech XVI. století byl systém encomiendy zaveden definitivně a na dlouhou dobu.*“¹⁶¹

Zatímco Fernando Aínsa popisuje tzv. americkou novotu (otevřenost budoucnosti a nedějinnost, vystavět ideální místo a žít podle ctností prvotního křesťanství)¹⁶², Eliade považuje křesťanství za náboženství „padlého člověka“¹⁶³. Vliv křesťanství na americkou utopii byl v práci detailně rozepsán.

Chci-li zobecnit konkrétní dílčí závěry spolu s mým osobním pohledem na dané téma, využiji slov kolumbijského spisovatele, nositele Nobelovy ceny, Gabriela Garcíi Márqueze z eseje *Fantazie a umělecká tvorba v Latinské Americe a Karibské oblasti*. Z jeho úvodních slov je patrný nesouhlas s definicí Slovníku Královské akademie jazyka, podle kterého je fantazie na jedné straně „*schopnost ducha reprodukovat prostřednictvím obrazů*“ a na druhé „*(...) duchaplná či nadnesená myšlenka*“¹⁶⁴. Definice imaginace dle Slovníku zní takto: „*Klamná představa věci, která ve skutečnosti neexistuje nebo nemá reálný základ*“¹⁶⁵. Pro zajímavost ocituji i výklad slova fantazie z Bruggerova

¹⁶¹ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 575.

¹⁶² Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Op. cit., s. 101.

¹⁶³ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Op. cit., s. 102.

¹⁶⁴ Housková, Anna. *Druhý břeh západu (Výbor latinskoamerických esejů)*. Op. cit., s. 282.

¹⁶⁵ *Ibid.*, s. 282.

Filosofického slovníku, který upozorňuje na význam fantazie ve snovém vědomí, ve hře, pohádkách a mýtech, ve veškerém tvůrčím myšlení. Fantazie hry znamená, že „(...) lidská duše potřebuje vedle vážné práce, jednostranně napínající síly, i tvůrčí iluzi, která duchovní život zbavuje napětí a zároveň formuje a naplňuje. Fantazie pohádek a mýtů některými svými motivy odkazuje (...) k obdobným základním rysům různých národů a období, takže v její hře lze vytušit uskutečňování kolektivního nevědomí.“¹⁶⁶

Souhlasím s tím, že k pochopení určitého tématu či problematiky je důležité znát teorii a definice termínů, nicméně spletnost a podobnost definic může být někdy skličující a omezující. Mám tím na mysli snadnou záměnu pojmů a její subjektivní chápání, které může vést ke zjednodušení a hře se slovy. V textu jsem se mimo jiné dotkla také otázky, kdy se z fikce stává realita nebo od kdy lze utopii považovat za již zrealizovanou. Utopie a mýtus se, jak ukázala tato práce, v Hispánské Americe proluly, stejně jako se prolíná fantazie s imaginací: „*Převaha obrazného myšlení nad pojmovým patří k povaze hispanoamerické kultury.*“¹⁶⁷ Její hranice nelze omezit definicí a její dalekosáhlé důsledky budou prokazatelnější až v budoucnosti.

Nicméně je bez vši pochybnosti, že pro hispanoamerické autory je pojem imaginace prvotní. Odchýlit se od reality, vidět svět jinak, *adentrarse* či tvořit *fuera de sí*. Imaginace je součástí poezie, znovuobnovuje, má tedy souvislost s lidskou pamětí a tím i s dějinami a mýtem. Z toho vyplývá, že mýtus a s ním i prokazatelně spojená utopie (nejen Ameriky) „(...) má tedy pro hispanoamerické esejisty kulturotvorní význam.“¹⁶⁸

Jakákoli víra má, podle mě, k imaginaci a fantazii blízko. Je podstatnou součástí celé práce a jejích závěrů. Katoličtí Králové věřili obsahu *Deníků*, věřili samotnému Kolumbovi. Ve jménu

¹⁶⁶ Brugger, Walter. *Filosofický slovník*. Op. cit., s. 136.

¹⁶⁷ Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Op. cit., s. 14.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 15.

křesťanské víry bylo rozšiřováno španělské impérium, které by nebylo existovalo bez neochvějné víry v mytický eden, stejně tak jako že je možné na něm vystavět ráj na Zemi. Ať už mi hledání pramene věčného mládí nebo Eldoráda přišlo sebevíc naivní a fantaskní, „(...) je bezpochyby nejkrásnější, nejpodivuhodnější a pro naši historii rozhodující.“¹⁶⁹ S Márquezovým výrokem nelze nesouhlasit.

Ke konci práce okomentuji mnoho překvapivých poznání, která vyústila z mých úvah nad tímto tématem. Je to především neočekávané, navzájem si odporující množství faktů či pojmů, které zdánlivě budí pocit, že jejich význam či jakákoli souvislost je nesmyslná. Ovšem poskládáním jednotlivých částí tvoří logický, smysluplný celek. Mám tím na mysli: Kryštof Kolumbus, první hispanoamerický spisovatel, je Ital, jeho *Deníky*, nejstarší dílo novověké hispanoamerické literatury, jsou kvůli Las Casasovým přepisům nevěrohodné a neautentické. Kolumbova schopnost psát *Deníky* poutavým stylem, a tak udržovat Krále v naději, financovala jeho cesty a samotný objev kontinentu měl za následek proměnění mýtu ve skutečnost. Tak byla na novém prostoru rozpoutána vlna utopických představ. Utopie se může stát skutečností.

Sám rodilý Hispanoameričan, spisovatel s citem pro fantazii a imaginaci v kontextu specifického hispanoamerického prostoru Gabriel García Márquez líčí *neuvěřitelnou, neobvyklou realitu* a uzavírá: „*Eldorado (...) je záhadou a zůstane jí navždy.*“¹⁷⁰ Jiná diplomová práce by mohla pojednávat o prokazatelně velkém vlivu bájných mýtů a americké utopie na Márquezovu tvorbu a magický realismus obecně.

Uvědomila jsem si, jak velmi specifické a pro nás v této době těžko pochopitelné je spojení mýtu, utopie a literatury.

¹⁶⁹ Housková, Anna. *Druhý břeh západu* (Výbor latinskoamerických esejů). Op. cit., s. 284.

¹⁷⁰ Ibid., s. 284.

Literatura pro mě vždy představovala jasný, přehledný soupis reálného autora v konkrétní době, jehož dílo mělo víceméně jasnou pointu a možná ovlivnilo určitou generaci čtenářů a spisovatelů. Proto mě stále překvapuje další “kolumbovský“ paradox a to, že nikdy předtím ani poté nebyl spisovatelem, a přesto jeho objev spolu s *Deníky* ovlivnily staletí (to vše na základě mýtu, tedy něčeho nehmatatelného) a zrodil se, na jiný národ a kulturu neaplikovatelný, literárně a kulturně specifický myšlenkový proud Utopie Ameriky.

Kryštof Kolumbus zásluhou svého objevu je celosvětově známý, jeho *Deníky* a jejich silný vliv je mimo hispanoamerický svět, zejména pro evropské čtenáře, téměř tabu. Márquez přirovnává: „*Když napíšeme slovo bouře, Evropanovi se vybaví hromy a blesky, ale není jednoduché, aby chápal stejný jev, jaký my chceme tímto slovem představit.*“¹⁷¹ Skrze toto přirovnání, troufám si říci, že čtenář-Evropan nechápe, jak je možné, aby mýtus či utopie, které tolik zasáhly do amerického osudu, byly natolik zásadní pro literaturu. A přeci tomu tak je.

Dospěla jsem k pevnému přesvědčení, že hlavní roli v tomto tématu hraje psychologie¹⁷². Kdyby neexistovala víra v mytický Počátek, důvěra v pravdivost mýtu, naděje, že jeho obsah lze naplnit skutečností, nikdy bychom se *neobvyklou realitou* Hispánské Ameriky nezabývali. Již zmíněná fantazie či imaginace jsou psychologickými termíny a sama idealizovaná představa o dokonalém ráji na zemi se zrodila v lidské mysli; Charles Pierre Baudelaire, francouzský básník a překladatel, se o imaginaci vyjádřil takto: „*Nejvyšší a nejfilozofičtější z našich schopností je imaginace.*“¹⁷³

Tyto pojmy jsou součástí tzv. kognitivní psychologie, jejímž předmětem je vytváření vnitřních obrazů světa, které se odráží

¹⁷¹ Ibid., s. 285.

¹⁷² Následující definice psychologických termínů se opírají o obsah knihy: Jung, Carl Gustav. *Výbor z díla*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997.

¹⁷³ Paz, Octavio. *Luk a lyra*. Op. cit., s. 156.

v našem chování a vedou k uchovávání informací. Také se zabývá pamětí, učením, pozorností, myšlením a řečí. Nejenže myšlení podporuje vznik imaginace, ale dále se snaží pochopit význam znaků a symbolů, které zastupují realitu. Hovoříme nyní o již vysvětleném významu archetypů, které jsou součástí tzv. kolektivního nevědomí, při jehož studiu se sami psychologové obrací k “mytickému Počátku“, tedy k “nepsychické přírodě“, jejíž neuvědomované zkušenosti jsou zakořeněné v době před stovkami či tisíci lety. V naší práci byly archetypy probírány mj. ve vztahu k archaickým společnostem, představili jsme jejich vnímání času, tedy jakékoli odmítnutí vzpomínky, či vůle znehodnotit čas, který je antihistorický: „(...) když se času nevěnuje žádná pozornost, neexistuje; (...) když se čas stane vnímatelným (zásluhou hříchů člověka, to znamená, vzdálí-li se člověk od archetypu a vřadí-li se do trvání), může se anulovat.“¹⁷⁴ Není bez povšimnutí, že právě myšlení (také cit nebo intuice) je podle klasifikace švýcarského psychologa Carla Gustava Junga součástí osobního nevědomí. Tak, jak se snažil Jung propojit vědomí s nevědomím, propojily se v našem případě mýtus, literatura a utopie.

Řekla bych, že zde naše myšlení překročilo hranice, zhmotnilo se na americké půdě a literatura poskytla “základnu“, stabilní prostor, který nejenže mýty reaktualizoval, ale pomohl šířit víru v lepší budoucnost: „*Jsou to lidé věru dobrosrdeční a nezištní a tak ve všem ochotní, že v celém světě není po mém soudu lidu lepšího a lepší země.*“¹⁷⁵

To, co se týká literatury obecně, bohužel či bohudíky, je subjektivní výklad obsahu, který může zapříčinit nejedno mylné uchopení myšlenky, původně psané za jiným účelem, a literatura v rukou “nesprávných“ lidí se stává šířitelem překroucených zpráv. Čtenářův subjektivní názor literaturu obohacuje a přidává

¹⁷⁴ Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu (Archetypy a opakování)*. Op. cit., s.59-60.

¹⁷⁵ Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Op. cit., s. 186.

na zájmu díla. Ovšem aby subjektivnost s temperamentem kultury byly pro určité historické období a literaturu natolik zásadní, je skutečně ojedinělé a troufám si říci, minimálně pro hispánský svět, již neopakovatelné. „*Ze zlata se tvoří poklady a ten, kdo zlato vlastní, dělá si na světě s jeho pomocí, co chce, ba dokonce může i duše do ráje dostat.*“¹⁷⁶

Proto znovu vyzdvihuji a připomínám Kolumbovy *Deníky*, které kolo hispánského literárního “osudu“ roztočily na plné obrátky. V kontextu španělsko-hispanoamerické literatury považuji za podstatné si uvědomit, na což upozorňuje má práce, že působení *Deníků* a jejich odkaz stále otevírá mnohé dveře do všech vědních oborů. Žít vlastní utopii a věřit mýtu by pro nás neměla být pouze pohádková kliše, neboť nikdy nevíme, kdy a jak ji uchopí lidská mysl a následně promění ve skutečnost.

Juan Durán Luzio v předmluvě ke knize *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica* použil citát Octavia Paze, který stručně završí a výstižně shrne náplň této práce: „*Una literatura nace siempre frente a una realidad histórica y, a menudo, contra esa realidad. La literatura hispanoamericana no es una excepción a esa regla. Su carácter singular reside en que la realidad contra la que se levanta es una utopía.*“¹⁷⁷

¹⁷⁶ Ibid., s. 529.

¹⁷⁷ Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Letras de hispanoamérica*. Op. cit., s. 10.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

Colón, Cristobal. *Diario de Colón*. Madrid: Ediciones Cultura Hispanica, 1968.

Colón, Cristóbal. *Los cuatro viajes. Testamento*. Ed. Consuelo Varela. Madrid: Alianza Editorial, 1996.

Kolumbus, Kryštof. *Cesty Kryštofa Kolumba. Deníky, listy a dokumenty*. Praha: Panorama, 1992.

More, Thomas. *Utopie*. Praha: Mladá fronta, 1978.

Sekundární literatura:

Aínsa, Fernando. *Vzkříšení utopie*. Brno: Host, 2007.

De Lollis, Cesare. *Život Kryštofa Kolumba*. Praha: Melantrich, 1992.

Eliade, Mircea. *Mýtus o věčném návratu*. Praha: Oikoymenh, 1993.

Housková, Anna. *Druhý břeh západu*. Praha: Mladá fronta, 2004.

Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha: Torst, 1998.

Housková, Anna. *Visión de Hispanoamérica*. Universidad Carolina de Praga, Editorial Karolinum: 2010.

Chalupa, Jiří. *Stručná historie států: Španělsko*. Praha: Libri, 2005.

Janáček, Josef. *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*. Praha: Panorama, 1992.

Las Casas, Bartolomé de. *O Zemi Indijských pustošení a vylidňování zpráva nejstručnější*. Překlad: František Gel. Praha: Nakladatelství lidová demokracie, 1954.

Luzio, Juan Durán. *Creación y utopía. Lotras de Hispanoamérica*. Costa Rica: Ed. De la Universidad Nacional, 1979.

Paz, Octavio. *Luk a lyra*. Praha: Odeon, 1992.

Ureña, Pedro Henríquez. *La utopía de América*. Varšava: CESLA, 1995.

Zea, Leopoldo. *América en su historia*. Madrid: Revista de Occidente, 1970.

Další zdroje:

Brugger, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 2006.

<http://bib.cervantesvirtual.com>: Colón, Cristóbal. *Diario del Primer Viaje*. Biblioteca Virtual Cervantes.

Housková, Anna. „Utopie Ameriky“. *Svět literatury*, 2005, roč. XV, č. 31.

Jung, Carl Gustav. *Výbor z díla*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997.

Márquez, Gabriel García. *Sto roků samoty*. Praha: Odeon, 1980.

Rejzek, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2004.

RESUMEN:

Utopía en los Diarios de Cristóbal Colón.

Antes de todo nos encontramos con el contexto histórico de la época en la que vive Cristóbal Colón. Estamos en el siglo XV en España, en pleno reinado de los Reyes Católicos y con por delante el complicado viaje del navegante italiano, que desea llegar a las Indias por Occidente. El primer capítulo, basado en la obra *Čtyři plavby Kryštofa Kolumba*, del autor checo Josef Janáček, describe los momentos principales de su vida, así como la génesis del pensamiento renacentista.

El segundo capítulo toca el tema del nacimiento de la literatura hispanoamericana. Describimos *El Diario* de Cristóbal Colón: sus mensajes y también todo el contenido formal. Al final confirmamos la importante contribución de Colón a la creación de un léxico nuevo, por ejemplo de los americanismos como *canoa*. Especificamos la importancia y las consecuencias que derivan de la descripción idealista del nuevo paisaje y de los indios. Testimonia el importante papel jugado por la religión en la época la misma correspondencia colombina. Su estilo, con el que mantiene vivos los sueños de grandeza de los Reyes, confirma la importancia y el significado de *Los Diarios*, lo cual provoca una nueva corriente utópica tras el descubrimiento de América.

La parte principal de trabajo está dedicada a la utopía. Se explica su significado etimológico, se intenta una definición, pero ante todo ya la vemos ya como un género literario. El fundador de este género es Thomas More con su obra *Utopía*, que provocó una ola de euforia e incrementó la esperanza en un mundo mejor. Nace un nuevo fenómeno literario e ideológico, el cual ya se considera como con nombre propio: la Utopía Americana. Partimos de las definiciones teóricas de *utopía* que da el autor uruguayo Fernando Aínsa, cuyas obras se dedican en su mayor parte a este tema. Encontramos la realidad nueva del *Mundo*

Prometido, que se confronta con una fantasía cuyas fronteras se desvanecen.

América fue descubierta sobre la base de un mito, por eso volvemos al pasado, al mismo Principio. Nos convencemos de nuevo de la actualidad del mito que gracias a la nueva América se reactualiza. El trabajo llama la atención sobre las diferencias entre utopía y mito, sobre la imposibilidad de distinguir uno del otro. La fe y la esperanza, el regreso al paraíso bíblico, se trasladan a un lugar y un tiempo aislados. La literatura en este caso actúa como fuerza creativa que potencia y difunde la esperanza.

El tiempo y el lugar se refieren siempre en la utopía a un futuro mejor; y en el mito, a los recuerdos nostálgicos. Este subcapítulo se concentra en la concepción de Octavio Paz y en su interpretación de la historia. La aceptación o el rechazo del tiempo es para el futuro de Nuevo Mundo de suma importancia. En esto nos detenemos, además de en otros particulares, en el capítulo denominado *Dějiny a utopie*.

Algún momento nos ocupamos de las sociedades arcaicas que nos explican mejor la raíz del mito. El respeto humano a lo sobrenatural es usual desde la noche de los tiempos. La búsqueda del centro de la Tierra la simbolizan viajes que en realidad representan la transformación de lo profano en lo sagrado. Somos testigos del nacimiento del acto ejemplar, el tiempo profano se anula. Las consideraciones de Mircea Eliade sobre la difusión del mito y la memoria humana las aplicamos a la época y a la obra de Cristóbal Colón. La teoría de Eliade se refleja en la experiencia mítica de Colón.

¿Por qué es la búsqueda del *locus amoenus* tan importante para la utopía? El capítulo llamado *Mytický eden* responde a esta interrogante. La isla edénica, la descripción fascinante del paisaje y el estilo literario de Colón son elementos básicos para la utopía, pero el regreso al mito de Adán no se realizará. De la cruel realidad y su lucha por los derechos de los Indios sabemos

gracias al dominicano Bartolomé de Las Casas, el trabajo lo menciona también pero no es esencial para nuestro tema.

El último capítulo *Dějiny a utopie* une todos los temas ya presentados. Asocia el tema de la realidad, la idealidad y el tiempo, nos encuentra con los proyectos como por ejemplo el *proyecto libertario* de Simón Bolívar, que demarca la América Hispana de Europa y los Estados Unidos. También hacemos mención del *proyecto civilizador*, el cual propone aprovechar las experiencias extranjeras. Todo el siglo XIX está en nombre de la independencia y la identidad cultural, por eso está conectado con la utopía de un futuro mejor para el continente. Mencionamos las opiniones de grandes pensadores como José Martí, Leopoldo Zea y Pedro Henríquez Ureña.

Al final no debe decir cuál opinión es la única verdadera, tampoco ha sido ésta mi intención, sino confirmar que la utopía no tiene fronteras temporales y no ha terminado en las navegaciones de Colón sino que la podemos vivir activamente también en nuestro siglo XXI, resulta todavía muy actual. El resultado final consiste en la convicción de que no hay que percibir la utopía siempre negativamente y de que, además, la utopía se puede realizar. A pesar de que América en siglo XVI ya no vive la euforia edénica, para este continente la utopía representa siempre algo más: es un modo de autorrealización.

Poner en relación los trabajos teóricos y aplicarlos a *Los Diarios* de Colón no resulta fácil. Del contenido del trabajo resulta que no es posible delimitar la utopía ni el mito. La abstracción del tema dificulta su entendimiento y, como confirman los escritores latinoamericanos (sobre todo el ensayo de Gabriel García Márquez “Fantazie a umělecká tvorba v Latinské Americe a Karibské oblasti“), para el lector europeo especialmente, de todos los conocimientos y análisis resulta la conclusión más importante: el fundamental papel jugado por la psicología en la literatura hispana. La fantasía, mejor dicho, la imaginación, la fe y el mito no tiene en otra literatura nacional una representación

tan rica. El problema de todo esto puede estar en el hecho de que el entendimiento subjetivo puede hacer daño, como por aquel entonces, cuando Cristóbal Colón abusó de la religión en provecho personal.

A pesar de que la gran variedad de opiniones que enriquecen la literatura, ¿quién decide que un mito no tiene sentido o que una utopía no se puede nunca realizar? A nosotros, nos lo demuestran las experiencias que vienen, así como lo logró el mismo Colón, cuando descubrió un nuevo continente, que hasta hoy es el personaje que se convierte en el mito y el tema de muchos autores.

RESUMÉ:

Utopie v Denících Kryštofa Kolumba.

Prvotní seznámení s kontextem doby přibližuje 15. století ve Španělsku a složitou cestu Kryštofa Kolumba. První kapitola popisuje jeho hlavní životní momenty, spolu s renesančním přerodem myšlení. Druhá kapitola se zabývá vznikem hispanoamerické literatury na základě Kolumbova lodního deníku a jeho zpráv. Analýzou obsahové a formální stránky díla potvrdíme Kolumbův významný podíl na tvorbě slovní zásoby, ale též upřesníme významy, které přinesl idealistický popis krajiny a Indiánů. O důležitosti náboženství svědčí Kolumbova korespondence, ale zejména styl, který udržuje Krále v naději.

Hlavní část je věnovaná utopii, jejímu etymologickému významu, definici, ale především jako literárnímu žánru. Je představen literární i myšlenkový fenomén: Utopie Ameriky. Přesvědčujeme se reaktualizaci mýtu, vracíme se k samému Počátku. Dozvíme se rozdíly mezi utopií a mýtem a potvrdíme, že jedno od druhého lze stěží oddělit. Víra, naděje a návrat k biblickému ráji jsou přeneseny na společné izolované místo a čas, literatura v tomto případě hraje roli tvořivé síly, která umocňuje a šíří tyto naděje. Mezitím se zastavíme u archaických společností, kde opakováním archetypů nabývá konání účinnosti, a tak se zrodí exemplární úkon a zruší profánní čas. Úvahy Mircea Eliadeho aplikujeme do díla Kryštofa Kolumba. Zprvu neslučitelná díla proloula Eliadeho teoretické pojednání o mýtu a Kolumbovu mytickou zkušenost. Výsledkem mimo jiné je přesvědčení, že utopii ne třeba vnímat negativně a co víc může se stát skutečností. Ačkoli Amerika 16. století vystřízlivěla z rajského opojení, pro tento kontinent představuje utopie způsob vlastní seberealizace. Ze všech poznatků a analýz vyplynul nejdůležitější závěr práce: podstatná role psychologie v hispánské literatuře. Hlavní úloha fantazie, lépe řečeno imaginace, víry a mýtu nemá, dle mého názoru, v jiné národní literatuře takové bohaté zastoupení. Úskalí toho přináší fakt, že subjektivní chápání může, i účelově, škodit, stejně tak

jako Kolumbus zneužil náboženství ve svůj prospěch. Přestože široká názorová škála obohacuje literaturu, kdo určí, že tento mýtus je nesmyslný nebo tato utopie se nemůže nikdy uskutečnit? Prokážou to až zkušenosti, tak jak to prokázal Kolumbův objev a on sám, jehož osobnost se paradoxně i logicky stává mytickou postavou a námětem mnohých autorů dodnes.

ABSTRACT:

Utopia in The Diary of Christopher Columbus.

At first, we meet with the context of era of 15th century in Spain, as well as we come to know complicated journey of Christopher Columbus. The first chapter describes the most important moments of his life together with the Renaissance rebirth of thinking. The second chapter is concerned with the birth of hispanoamerican literature based on analysis of Columbus's marine diary and his messages. All the content and formal part of diary confirm value of Columbus who enrich spanish vocabulary.

The main part of this thesis is dedicated to utopia and the etymological meaning of the word. We know definition of the utopia but more important is to see the utopia as a literary genre. New literary and mental phenomenon is represented, it's the Utopia of America. The myth is actual again, we comeback to the Beginning. Also we know differences between utopia and myth and we confirm that it is almost impossible to separate them. The trust, hope and the return to the biblical Paradise are transformed to the isolated place and time, the literature plays the role of creative force which intensifies and spreads these hopes.

We aplicate teorical work of Mircea Eliade to Columbus's *Diary*. Thanks to Eliade we know how the example act was born and his theories are connected with Columbus's mythic experience. The result is a conviction that the utopia isn't only a negative phenomenom but it also could be realized. The most important final result of the work is the substantial role of psychology in hispanic literature. The fantasy, better said imagination, the faith and myth aren't in other types of literature represented in such extent. The problem should be the subjective understanding, it could be abesud. Also Columbus abused the religion to his advantage.

The broad scale of opinions enrich the literature, of course, but who can say that myth is a nonsense or that utopia is unreal? That will show us the future experience as Columbus had shown and now he himself is paradoxly and logically a part of the myth.